

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Simon Dreven

Bog kot kamnosek: Dekalog v luči znanstvenega preučevanja biblije

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Simon Dreven

Mentor: izr. prof. dr. Marjan Smrke

Bog kot kamnosek: Dekalog v luči znanstvenega preučevanja biblije

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

*Naj deset zapovedi razumemo kot poseben,
izoliran ton ali kot ton,
katerega pravi zven je prepoznati šele v akordu – v kontekstu?*

(Marjan Smrke)

Bog kot kamnosek: Dekalog v luči znanstvenega preučevanja biblije

Verske tradicije treh monoteističnih religij so za biblijo vse od začetkov njenega nastajanja, pa tja do dvajsetega stoletja, brezpogojno trdile, da je bila njena vsebina človeku razodeta neposredno od boga. Nasprotno so imeli različni znanstveniki in misleci, ki se niso strinjali z trditvami verskih avtoritet, o omenjeni božji razodetosti vsebine biblije nemalo težav. V najslabšem primeru so lahko bili za svoje trditve tudi ob življenje. Kljub mnogim nevšečnostim pa njihov prispevek k znanstvenemu preučevanju religije ni ostal neopažen. Med drugim jim je v Stari zavezi, natančneje v t.i. Mojzesovem peteroknjižju oziroma tori, uspelo prepoznati ne samo en vir, temveč kar štiri. Omenjena teza je raziskovalce nadalje vodila do spoznanja, da si biblija tudi glede razodetosti dekaloga oziroma t.i. desetih božjih zapovedi, ni enotna. Kljub vsem ugotovitvam pa med znanostjo, ki se ukvarja s preučevanjem religije in javnostjo, še zmeraj veje razkorak. Slednje pomeni predvsem to, da velik del javnosti še zmeraj slepo sledi predvsem religijskim avtoritetam, na znanstvene ugotovitve pa pozablja oziroma jim ne posveča prevelike pozornosti.

Ključne besede: biblija, pentatevh, dekalog, deset božjih zapovedi

God as a stonecutter: The Decalogue under the light of the scientific study of the Bible

Religious traditions of the three monotheistic religions have claimed unconditionally, from the Bible's inception and up to the 20-th century that its contents were revealed to the humanity directly by God. On the contrary, various scientists and thinkers who opposed the claims of religious authorities concerning the divine origin of the Bible encountered no small amount of difficulty. In the worst case scenario, they could have lost their lives. Despite many difficulties they faced, their contributions to the scientific study of religion have not remained unnoticed. Among others, they found four distinct sources in the Old Testament itself, more accurately the Torah or the five books of Moses (Pentateuch). The aforementioned thesis led the researchers to the realization that even on the subject of the Decalogue or the Ten Commandments the Bible is not a unified source. Despite all the findings, there is still a gap between the science in the field of religious study and the public. This pertains to the fact that much of the public still mindlessly follows the words of religious authorities, while at the same time disregarding the findings of the scientific community.

Key words: The bible, Pentateuch, Decalogue, Ten Commandments

KAZALO

1 UVOD	6
2 BIBLIJA: OD ‘BOŽJE’ K ČLOVEŠKI BESEDI	8
2.1 Biblija	8
2.2 Znanstveno preučevanje	9
2.2.1 Začetki (11. do 17. stoletje).....	9
2.2.2 Preboj (18. do 20. stoletje)	11
2.3 Avtorstvo peteroknjižja: ‘Dokumentarna hipoteza’	14
2.3.1 J in E.....	16
2.3.1.1 J	17
2.3.1.2 E	18
2.3.2 D.....	19
2.3.3 P.....	21
2.4 (Ne)zmotljivost.....	23
3 DEKALOG	27
3.1 Različice	27
3.1.1 Ex. 20	27
3.1.2 Ex. 21 - 31	28
3.1.3 Ex. 34	29
3.1.4 Dt. 5.....	31
3.1.5 Katehetski obrazec katoliške cerkve	32
3.2 Razkrivanje človeškega avtorstva	32
3.2.1 ‘Ne imej drugih bogov poleg mene!’	33
3.2.2 ‘Spominjaj se sobotnega dne in ga posvečuj!’	35
3.2.3 ‘Spoštuj očeta in mater, da se podaljšajo tvoji dnevi na zemlji, /.../’	36
3.2.4 ‘Ne ubijaj!’	37
3.2.5 ‘Ne prešuštvej!’	37
3.2.6 ‘Ne kradi!’	38
3.3 Bližnji	39
3.4 Paradoks sodobnega sklicevanja na dekalog.....	39
4 SKLEP	41
5 LITERATURA	43

1 UVOD

Judaizem je predvsem rodovna religija in v skladu s tem so tudi njegove postave in naredbe. Vendar pa mu kljub parohialnosti oziroma rodovnosti ne moremo odreči njegovega sociološkega pomena za nastanek krščanstva, saj to ob svojem nastanku ni bilo nič drugega kot judovska ločina. Toda slednje dejstvo je z gledišča današnjega krščanstva, še bolj pa katoliške cerkve, pogostokrat spregledano. Tako lahko danes v govorih različnih sodobnih cerkvenih funkcionarjev večkrat zasledimo, kako le-ti t.i. božjim zakonom podeljujejo večjo veljavo od ustave in uradne zakonodaje. Primer takega podeljevanja je nedvomno kardinal Franc Rode (2010), ki je v pridigi na predvečer 'največjega Marijinega praznika' izrekel, da so »/z/akoni, ki si jih daje ta družba /.../ pogosto v nasprotju z Božjimi zapovedmi /.../«. Vendar pa kardinal Rode, ko se tako prostodušno obrača k božjim zapovedim, ne pove, na katere božje zapovedi pravzaprav misli, ob tem pa očitno tudi pozablja, da je dekalog, oziroma t.i. etični kodeks desetih zapovedi, ki bi naj predstavljal božjo besedo, nastal več kot tisočletje, preden se je biblična figura po imenu Jezus sploh rodila in s tem 'postavila temelje' krščanstvu. Se torej morda kardinal Rode sklicuje na zapovedi iz Ex. 20 in Dt. 5 ali morda Ex. 34, ali pa preprosto na tiste zapovedi, ki si jih je cerkev skozi zgodovino priredila za potrebe svojih teženj po vzpostavitvi univerzalne religije? Nedvomno bi bilo zanimivo slišati njegov komentar.

Takšne in podobne prostodušne izjave cerkvenih funkcionarjev so nas vodile do edinega možnega izhodišča, v okviru katerega lahko znanost obravnava religije, in sicer, da so le-te človeškega izvora in ne obratno. Na podlagi te teze smo se v pričujočem delu osredotočili na naslednja vprašanja: *Kako znanost demistificira t.i. božje avtorstvo biblije? Kakšno je ozadje zgodbe o dekalogu?* in *Ali imajo ugotovitve s katerimi postrže znanost sploh kakšen vpliv na stališča vernikov glede avtorstva dekaloga?*

V diplomskem delu se bomo sistematično lotili obravnave znanstvenega preučevanja biblije, s poudarkom na obravnavi t.i. etičnega kodeksa oziroma dekaloga, ki naj bi ga bog na gori Sinaj Mojzesu osebno izročil. Struktura dela je tako sestavljena iz štirih sklopov. Uvodu sledi drugi del, v katerem se posebej dotaknemo začetkov in preboja znanstvenega preučevanja biblije, obenem pa se spoznamo tudi z nekaterimi neidentificiranimi avtorji, za katere je veliko bolj verjetno, da so napisali peteroknjižje kot Mojzes. Namen tega sklopa je vzpostaviti neko osnovo za preučevanje dekaloga, ki ga bomo zatem podrobneje obravnavali v naslednjem delu naloge. Tretji sklop diplomske naloge se tako začne z mitološko zgodbo o

nastanku dekaloga, čemur sledi ključen del – prikaz številnih različic dekaloga, ki jih je mogoče najti v bibliji, in zatem seveda tudi njihova analiza. Slednja služi kot osnova za nadaljnjo definicijo pripadnikov ciljne skupine ljudi, na katero se zapovedi nanašajo. Omenjeni sklop se tako zaključi s podpoglavjem o tem, kako skušajo nekatere raziskave empirično pridobiti stališča ljudi o dekalogu. V sklepu bomo nato na podlagi osrednjega dela skušali podati odgovor na raziskovalna vprašanja.

Raziskovalna metodologija, uporabljena pri pisanju diplomskega dela, je bila predvsem analiza in interpretacija sekundarnih pisnih virov, v manjši meri pa morda tudi primarnih pisnih virov, če lahko biblijo po vseh prevodih, ki so se pojavili v času od njenega nastanka, sploh še imenujemo primarni vir.

2 BIBLIJA: OD 'BOŽJE' K ČLOVEŠKI BESEDI

Preden se lotimo obravnave osrednje teme pričujočega dela, to je dekaloga oziroma desetih božjih zapovedi, katere bi naj bog v obliki dveh kamnitih plošč (domnevno) predal Mojzesu, se moramo najprej posvetiti knjigi oziroma knjigam, ki ta dogodek sploh omenjajo, in sicer bibliji.

2.1 Biblija

Naše védenje pozna dve bibliji, hebrejsko oziroma judovsko in krščansko biblijo, vendar pa se bomo za naše potrebe ukvarjali predvsem s prvo, torej hebrejsko, ki jo krščanstvo imenuje tudi Stara zaveza. Nove zaveze¹ posebej ne bomo obravnavali, temveč se ji bomo posvečali le v primerih, ki bi nam morebiti lahko omogočili boljše razumevanje prve zaveze.

Judovska biblija oziroma tana(k)h, kot jo drugače poimenujejo, pravzaprav sestoji iz treh delov, in sicer 1) tore (nauk oziroma postava), 2) nebiima (preroki) in 3) ketubima (pisma). Skupaj jo tvori 24 knjig in vsebuje zapise o zgodovini (nastajajočega) naroda semitskega izvora, ki se imenuje Izrael, Hebrejci oziroma Judje. Od vseh treh delov tana(k)ha je za Jude najpomembnejša tora, tudi pentatevh oziroma peteroknjižje, katere avtorstvo številni religijski apologeti (zagovorniki) pripisujejo Mojzesu. Po vrstnem redu toro sestavljajo naslednje knjige: Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri in Deuteronomium² (Pritchard 1990, 132-3).

Glede na zgodovinsko dokazane dogodke ti zapisi pokrivajo časovni razpon približno tisoč let, vendar natančnih letnic zaradi časovne oddaljenosti obdobja ne moremo točno opredeliti. Smrke (2000, 171) tako na primer zapiše, da gre za obdobje »od 1500 (?) – 1300 pr. n. š. do sredine 2. stol. pr. n. š.«, Richard Elliott Friedman (1997) pa v svoji knjigi z naslovom *Kdo je napisal biblijo?* začne obravnavo z letom 1200 pr. n. š. Omenjena neskladja so smiselna, saj moramo vzeti v zakup, da zapisi dogodkov niso sledili takojšnjemu razvoju dogodkov, temveč je šlo pogosto »za večstoletno časovno razdaljo med (domnevnim) dogodkom in zapisom« (Smrke 2000, 171). Neskladja so tudi poglavitni razlog, zakaj se ne moremo strinjati s trditvijo, da se avtorstvo tore pripisuje enemu samemu avtorju, torej Mojzesu. O Mojzesovem neavtorstvu in številnih neskladjih znotraj biblije se je do danes izreklo že več

¹ Skupaj s Staro zavezo tvori krščansko biblijo.

² Pri sklicevanju na katero izmed omenjenih petih bibličnih knjig bomo uporabljali okrajšave grških imen, in sicer Gen, Ex, Lv, Nm in Dt. Prva številka, ki sledi okrajšavi, je namenjena zaporedni številki poglavja, druga številka pa je stavek oziroma verz iz poglavja.

avtorjev (na primer McKinsey 1995; Friedman 1997; Hitchens 2008), vendar pa na drugi strani še zmeraj obstaja vrsta zagovornikov, ki nepreklicno vztraja pri trditvi, da je biblija nezmotljiva in s tem Mojzes edini avtor peteroknjižja.

Dodatnim podrobnostim iz biblije se na tem mestu ni treba posebej posvečati, za nas je namreč bolj pomembno, da si v nadaljevanju ogledamo predvsem, s kakšnimi težavami so se v preteklosti soočali znanstveniki, ki so izrazili svoje mišljenje glede te domnevno od boga razodete knjige.

2.2 Znanstveno preučevanje

2.2.1 Začetki (11. do 17. stoletje)

Prvotni raziskovalci so sicer sprejemali tradicionalno prepričanje, da je Mojzes pravi avtor peteroknjižja, vendar pa so počasi že nakazovali, da so bile nekatere vrstice tu in tam dodane naknadno. Eden takih raziskovalcev je zagotovo Isaac ibn Yashush, judovski zdravnik na dvoru vladarja muslimanske Španije. Izpostavil je, da seznam Edomitskih kraljev iz šestintridesetega poglavja Geneze³ zagotovo ne more biti pravilen, saj imenuje kralje, ki so živeli dolgo po tistem, ko je Mojzes že umrl (Friedman 1997, 19). Seveda ni težko razumeti zakaj mu je kmalu po tem Abraham ibn Ezra, španski judovski duhovnik iz dvanajstega stoletja, dodelil oznako blodneža in ob tem dodal, da »/n/jegova /ibn Yashusheva, op. S.D./ knjiga zasluži biti sežgana« (Ibn Ezra v Friedman 1997, 19).

S tem ko je ibn Ezra na eni strani preklinjal ibn Yashusha, ker si je drznil javno podvomiti o Mojzesovem avtorstvu, pa se je zanimivo tudi sam v nekaterih svojih delih obračal na odlomke iz peteroknjižja, za katere je malo verjetno, da so resnično Mojzesovi.⁴ Za razliko od prvega pa si ibn Ezra teh dognanj ni upal pokončno zagovarjati, namesto tega se je raje zavil v tišino in izjavil, da lahko le tisti, ki razume, spozna resnico, in tisti, ki razume, bo za vedno ostal molčeč (Friedman 1997, 19). Težko, razen v primerih izjemne omejenosti, bi lahko kdo spregledal ibn Ezrove namene. Ni dvoma, da se je skoraj zagotovo zavedal, da Mojzes ni

³ Gen. 36: 32-39

⁴ Odlomki, ki se na Mojzesa nanašajo v tretji osebi, ki uporabljajo termine, ki jih Mojzes zagotovo ne bi poznal, ki opisujejo prizorišča, na katerih nikoli ni bil, in odlomke, ki uporabljajo jezik, ki odraža popolnoma drug čas in kraj od tistega, v katerem je živel Mojzes (Friedman 1997, 19).

avtor tore, vendar pa kot judovski duhovnik v dvanajstem stoletju preprosto ni mogel dovoliti, da bi ljudje mislili drugače. Zelo verjetno je, da se je tudi zavedal posledic, ki bi mu jih takšne nasprotne trditve prinesle. V najslabšem primeru bi jo namreč odnesel z izobčenjem ali sežigom knjige, kot je to sam predlagal za ibn Yashusha. Dve stoletji pozneje je učenjak Bonfils iz Damaska prevzel ibn Ezrove besede, da bo tisti, ki razume, spoznal resnico, vendar z edino razliko, da ni upošteval njegovega nasveta, naj molči. Tako je, ko se je na primer skliceval na zapis Mojzesove smrti, eksplicitno zapisal, da je to »/.../ dokaz, da je bil ta verz zapisan v toro pozneje in ga ni napisal Mojzes; prej ga je napisal kateri od poznejših prerokov« (Bonfils v Friedman 1997, 19). Na tem mestu se moramo zavedati, da Bonfils ni imel nikakršnega namena povsem zanikati Mojzesovega avtorstva, saj je v skladu s tradicijo še zmeraj verjel v tezo, da je bila tora le-temu razodeta od boga. Iz njegovih besed je namreč razvidno, da je želel zgolj izpostaviti, da Mojzes ni bil avtor vsega besedila, zato je avtorstvo dodatkov pripisoval poznejšim prerokom. Kljub temu pa Friedman (1997, 19) pravi, da je bilo tudi tri in pol stoletja pozneje Bonfilsovo delo ponatisnjeno brez teh domnevno spornih izjav.

Med kritičnimi raziskovalci biblije se je počasi začelo uveljavljati prepričanje, da je Mojzes sicer še zmeraj večinski avtor peteroknjižja, vendar pa so ga pozneje dopolnili t.i. uredniki, ki so sem in tja dodali kakšno besedo ali besedno zvezo. Podobno prepričanje je delil tudi flamski katolik iz šestnajstega stoletja Andreas van Maes. Van Maes je tako trdil, da so ti uredniki spremenili ime kraja ali naknadno dodali kakšno frazo predvsem zato, da bi bralci bolje razumeli, kaj želi biblija povedati (Friedman 1997, 20). Takoj se pojavi vprašanje, ali božja beseda potrebuje popravke. Božja beseda najbrž ne, ljudje pa zagotovo. Mar ne bi potem moral bog predvideti, da se bodo imena nekaterih krajev skozi zgodovino spremenila? Kakorkoli, van Maesova knjiga je pristala na *Seznamu prepovedanih knjig*.⁵

Sčasoma pa so raziskovalci brez pridržkov sprejeli tudi prepričanje, da Mojzes zagotovo ni napisal večine peteroknjižja. Prvi se je v sedemnajstem stoletju o tem javno izrekel britanski filozof Thomas Hobbes. Iz vseh petih knjig je namreč zbral številne primere dejstev in izjav, ki nikakor ne morejo biti morejo biti Mojzesove. Kot primer je Hobbes med drugim navajal odlomke in verze, ki vsebujejo besedno zvezo 'do tega dne', te besedne zveze namreč nekdo, ki sproti opisuje neki dogodek ne bi uporabil, po drugi strani pa jo nekdo, ki opisuje dogodke za nazaj bi (Friedman 1997, 20). Za njim so se zvrstili še številni drugi raziskovalci, med katerimi najdemo tudi nizozemskega filozofa judovskega rodu Barucha Spinozo, ki je deloval v približno enakem obdobju. Po tem ko je prav tako kot Hobbes izpostavil številne biblične

⁵ Index Librorum Prohibitorum, leta 1557 ga je uvedel papež Pavel IV. in vsebuje knjige, ki jih katoličan ne sme brati in posedovati (Smrke 2000, 228).

neskladnosti in eksplicitno zapisal, da Mojzes zagotovo ni avtor peteroknjižja, je bil najprej izobčen iz judaizma, nato pa se je znašel še na že omenjenem *Seznamu prepovedanih knjig* (Friedman 1997, 20-1). Kmalu za tem se je oglasil še francoski katoliški duhovnik, spreobrnjenec iz protestantizma, Richard Simon, ki je napisal delo, s katerim je želel biti kritičen do Spinoze. V svojem delu je sicer večji del avtorstva namenil Mojzesu, predvsem tisti del, ki se nanaša na zakone, ne glede na to pa je menil, da je kljub temu prišlo do nekaterih poznejših vnosov. Slednje bi naj pisarji storili na podlagi zbranih starih tekstov, ki so jih nato uredili in izpopolnili. Za razliko od Spinoze je Simon z namenom zaščite svetosti bibličnih spisov vlogo pisarjev namenil prerokom, ki jih je prav tako kot Mojzesa vodil božji duh. Glede na to, da tradicionalne cerkvene avtoritete tudi v tem primeru niso bile pripravljene sprejeti delnega Mojzesovega avtorstva peteroknjižja, bi bilo za Simona zagotovo boljše, če bi pustil Spinozo pri miru, saj ga je, tako kot številne njegove predhodnike, doletelo izobčenje, njegova dela pa so se znašla na *Seznamu prepovedanih knjig*. Od tisoč tristo kopij so bile sežgane vse razen šestih (Friedman 1997, 21).

Navkljub vsem dogodkom pa je Simonova ideja o tem, da je t.i. Mojzesovo peteroknjižje nastalo kot sestav starejših virov, ki so bili takratnim piscem na razpolago, pomembno vplivala na nadaljnji razvoj bibličnih študij.

2.2.2 Preboj (18. do 20. stoletje)

Hipoteza o združevanju starejših virov, ki po možnosti pripadajo še različnim avtorjem, je bila pomembna predvsem zato, ker je omogočila lažje razumevanje novih odkritij znotraj biblične pripovedi. V osemnajstem stoletju so namreč trije raziskovalci⁶ prišli do zaključka, da se nekatere zgodbe v bibliji podvajajo. Zagovorniki tradicionalnih prepričanj so na njihove trditve takoj postregli z odgovorom, da si podvojitve nikakor ne nasprotujejo, temveč so namenjene dopolnilu. Toda taki a priori argumenti so največkrat brezpredmetni. Kot so jim pozneje raziskovalci tudi dokazali, se v večini primerov ena izmed verzij obrača na boga kot GOSPODA,⁷ spet druga pa se nanj obrača preprosto kot na boga.⁸ Pozneje so temu dodali še, da

⁶ Nemški duhovnik H. B. Witter, francoski zdravnik Jean Astruc in nemški profesor J. G. Eichorn (Friedman 1997, 53).

⁷ V bibliji se bog imenuje Yahweh, vendar je pozneje prevladal običaj, da se njegovo ime ne izgovarja na glas. Poznejše različice oziroma prevodi ga v skladu s tem naslavljujejo z Gospod.

⁸ V hebrejščini Elohim.

ne gre zgolj za ime božanstva, temveč obstaja še veliko drugih izrazov in značilnosti, ki se dosledno ponavljajo v eni ali drugi verziji. Vsi dokazi so vedno bolj govorili v podporo hipoteze, da je nekoč moral obstajati nekdo, ki je preprosto vzel obe verziji, ju razstavil in stkal v eno nepretrgano zgodbo peteroknjižja (Friedman 1997, 51; 53-8).

Raziskovalci so sprva mislili, da je bila ena izmed dveh verzij, ki se pojavljata v knjigi Geneze, pravzaprav starodavni tekst, ki ga je Mojzes uporabil kot podlago, drugo verzijo pa je potem s svojimi besedami napisal sam. Na podlagi nadaljnjega raziskovanja so počasi začeli verjeti, da najverjetneje ni napisal niti ene izmed obeh verzij, ampak ju je le združil. Tudi to trditev so kmalu ovrgli in sprejeli sklep, da sta obe verziji nastali po Mojzesovi smrti. Korak za korakom so torej odkrivali nove dokaze, ki so vse manj nakazovali na Mojzesovo avtorstvo (Friedman 1997, 23).

Hipoteza o dveh virih je v devetnajstem stoletju doživela dodaten razvoj, učenjakom je namreč uspelo odkriti dokaze, da tora ne vsebuje zgolj dveh pomembnejših virov, temveč kar štiri. Sprva sta dva učenjaka odkrila, da v prvih štirih knjigah ne obstajajo zgolj podvojitve zgodb ampak tudi številne potrojitve, kmalu zatem pa je mladi nemški učenjak De Wette v svoji doktorski disertaciji odkril, da je peta knjiga, Devteronomij, po svoji jezikovni zgradbi popolnoma drugačna od drugih, zato jo je označil kot četrti vir (Friedman 1997, 23).

Kljub vedno večjemu uveljavljanju omenjene hipoteze v devetnajstem stoletju so verski nasprotniki še zmeraj skušali narediti vse kar je bilo v njihovi moči, da bi zadušili takšno razlago. Med drugim jim je pred sodišče uspelo pripeljati tudi Williama Robertsona Smitha, profesorja Stare zaveze na fakulteti 'Free Church of Scotland', ki se nahaja v mestu Aberdeen. Med drugim je deloval tudi kot urednik *Encyclopaedie Britannice*. Ne glede na to, da je bil pozneje herezije oproščen, se na fakulteto nikoli več ni vrnil. Robertson Smith je pomemben predvsem zato, ker je v veliki meri ravno on odgovoren, da se je v angleško govorečem svetu uveljavila izjemno pomembna t.i. 'Dokumentarna hipoteza', ki jo je razvil Julius Wellhausen⁹ (Friedman 1997, 27).

Kljub večstoletnim naporom, da bi preprečila kritično obravnavo biblije v znanosti, se je v dvajsetem stoletju pod takratnim papežem Pijem XII. tudi rimskokatoliška cerkev (v nadaljevanju RKC) vendarle morala vdati. Pij XII. je pozneje v svoji encikliki *Divino Afflante Spiritu* iz leta 1943, nekateri so jo poimenovali celo 'Magna karta'¹⁰ bibličnega napredka, učenjake na nek način celo vzpodbujal oziroma nagovarjal k iskanju odgovorov glede piscev

⁹ O njem bomo podrobneje govorili v poglavju o avtorstvu tore.

¹⁰ Prvotno je nastala leta 1215 v Angliji in je omejevala moč angleških monarhov. Pozneje je dobila konotacijo pomembne listine oziroma dokumenta.

biblije (Friedman 1997, 27). Kot posledica takih vzpodbud je leta 1968 nastala zbirka z naslovom *Jerome Biblical Commentary*, v njenem uvodu so avtorji zapisali:

Osnove literarnega in historičnega kriticizma, ki so bile dolgo obravnavane z nezaupanjem, so zdaj končno sprejete in uporabljene s strani katoliških tolmačev /biblije, op. S.D./. Rezultatov je več: nov in bistven interes za Biblijo iz strani cerkve; pomemben prispevek bibličnih študij k moderni teologiji; skupen trud in razumevanje med katoliškimi in nekatoliškimi učenjaki (*Jerome Biblical Commentary* v Friedman 1997, 28).

Po 'vzoru' RKC, so nato tudi protestantske cerkve vedno bolj dopuščale tovrstno znanstveno obravnavo biblije, kajti kmalu so jo začeli preučevati tudi na številnih vodilnih protestantskih institucijah po Evropi. Enako je veljalo tudi na ameriških, na primer 'Harvard Divinity School', judovskih ter ostalih pomembnih univerzah po vsem svetu. Friedman (1997, 28) namreč pravi, da danes komajda še obstaja kak biblični učenjak, ki trdi, da je avtor peteroknjižja Mojzes. Ob tem pripomni, da na drugi strani sicer obstajajo številni raziskovalci, ki zase pravijo, da so kompetentni za preučevanje biblije, zato on naslavlja zgolj tiste, »/.../ ki imajo potrebno izobraževanje iz jezikov, biblične arheologije ter literarne in historične spretnosti /.../ in /tiste, op. S.D./ ki se srečujejo, diskutirajo in razpravljajo o svojih idejah in dognanjih z drugimi učenjaki preko zbornikov, konferenc itd.« (Friedman 1997, 261). Podobno trdi tudi McKinsey (1995, 23), ko pravi, da »/a/pologeti, ki zatrjujejo natančno védenje o avtorstvu in datumih nastanka vseh knjig iz biblije, skoraj zmeraj trobijo v temo.«

Skrivnost izvora biblije je z vsemi temi dognanji postajala vedno bolj odprta za različna vprašanja strokovnjakov. Brez skrbi lahko torej rečemo, da so vsa obdobja, v katerih se je počasi, list za listom, razkrivalo resnično avtorstvo tore, igrala izjemno pomembno vlogo za zgodovino bibličnih študij. Katerikoli učenjak je lahko od takrat naprej odprl knjigo Geneze in takoj prepoznal dva ali celo tri avtorje na eni sami strani, seveda pa je trebna upoštevati tudi t.i. urednike, ki so različne vire združili v neko dosledno obliko (Friedman 1997, 23-4).

Preden se v nadaljevanju povsem posvetimo posameznim štirim avtorjem, ki jih je raziskovalcem uspelo identificirati znotraj peteroknjižja, si oglejmo še, kako so se dela pravzaprav sploh lotili.

2.3 Avtorstvo peteroknjžja: 'Dokumentarna hipoteza'

Z namenom lažjega ločevanja med viri so se raziskovalci odločili, da bodo vsakega izmed štirih hipotetičnih avtorjev najprej poimenovali kar z abecednimi simboli. V skladu s tem je prvi dokument, ki je boga imenoval Yahweh/Jehova¹¹ tako postal dokument J, drugi dokument, ki je boga naslavljajl preprosto kot bog, pa je bil sedaj poimenovan s črko E. Daleč največji dokument, tretji po vrsti, ki se je nanašal predvsem na zakone in postavo ter imel v veliki meri opraviti z duhovščino,¹² je postal P. Zadnji, četrti vir, ki je bil najden zgolj v Devteronomiju, pa je bil poimenovan po črki D. Po tem ko so bili viri poimenovani, so se začeli raziskovalci spraševati, kako odkriti njihovo zgodovino. Ni jih zanimalo samo, kdo so bili avtorji, temveč tudi, zakaj sploh štiri različne verzije; kakšen je bil odnos med avtorji, ali so se zavedali obstoja drugih besedil, v katerem obdobju so jih napisali, kako je prišlo do združitve in še mnogo drugega (Friedman 1997 24).

Kljub različnim vprašanjem, ki so se jim porajala, pa so se odločili, da bodo stvari vendarle odkrivali postopoma. Prvi korak je tako bil odkriti ustrezno zaporedje, v katerem so dokumenti nastali. »Ideja je bila,« pravi Friedman (1997, 24), »ugotoviti ali je vsaka različica odsevala posamezno obdobje v razvoju religije v bibličnem Izraelu.« V veliki meri je bil ta pristop povezan z hegeljansko idejo o zgodovinskem razvoju civilizacij, pri čemer sta izstopala predvsem dva avtorja iz devetnajstega stoletja, ki sta se raziskovanja lotila vsak po svoje, vendar sta na koncu prišla do enakega rezultata. Prvi je bil Karl Heinrich Graf, katerega metoda je bila sklepanje o dogodkih iz različnih bibličnih tekstov. Edino logično bi namreč bilo, da bi nekateri teksti ali sledili drugim ali pa se odvili pred njimi. Drugi, Wilhelm Vatke, pa se je odločil slediti zgodovini razvoja starodavne izraelske religije, in sicer tako, da je zoperstavljal tekste indicem, ki bi naj odražali, ali gre za zgodnje ali poznejše obdobje razvoja religije (Friedman 1997, 24-5).

S svojo metodo je Graf prišel do zaključka, da sta dokumenta J in E najstarejši različici, saj iz njiju namreč ni mogoče razbrati, da bi avtorja poznala nekatera dejstva, ki so zapisana v drugih dokumentih. Tako jima je sledil vir D, ki je že seznanjen z razvojem v poznejših obdobjih zgodovine. Glede na to je dokument P oziroma duhovniška verzija, najmlajši izmed vseh virov, saj se nanaša na dogodke, ki niso znani nobenim drugim predhodnim delom biblije. Medtem je, kot že rečeno, tudi Vatke postregel še s svojo argumentacijo. Zanj sta J in E odražala zelo zgodnje obdobje v razvoju izraelske religije, torej obdobje, ko je bila religija

¹¹ Kot rečeno, v slovenski različici ga poimenujejo Gospod

¹² Angleško 'Priests'

še v veliki meri zelo povezana z naravo. D je bil produkt srednjega obdobja razvoja, torej obdobja spiritualno-etične religije oziroma obdobja izraelskih prerokov. Zadnji, P, pa naj bi odražal najpoznejše obdobje razvoja izraelske religije, temelječe na duhovništvu, žrtvovanju, obredju in zakonih (Friedman 1997, 25).

Prav tako pa tudi Graf in Vatke nista ostala brez reakcije na njuna odkritja. Če odmislimo tradicionalne zagovornike, ki so tako ali tako nasprotovali vsem podobnim odkritjem, je zanimivo, da se je vanju obregnil tudi De Wette, ki je zaslužen za odkritje dokumenta D. Slednji preprosto ni mogel sprejeti teze o tem, da je bilo toliko zakonov zapisanih tako pozno (Friedman 1997, 25). Kakorkoli pa se je njuna ideja po zaslugi Juliusa Wellhausena obdržala in pomembno vplivala na nadaljnji razvoj bibličnih študij.

Čeravno se je Wellhausen pri svojem delu opiral predvsem na svoje predhodnike, njegov prispevek k bibličnim študijam ni zanemarljiv, saj je vsa ta številna dela zbral in jih uredil v neko smiselno celoto, ob tem pa postregel še s precejšnjo mero svojih lastnih opazovanj in argumentov. Friedman (1997, 26) tako zapiše, da je Wellhausen vzel Vatkejevo in Grafovo idejo, nato pa začel s preučevanjem bibličnih dogodkov. V dokumentih J in E je našel sledi, ki izražajo dogajanje v zgodnjem, z naravo povezanem obdobju nastajanja religije, za dogodke iz Devteronomija pa potrdil, da pripadajo naslednjemu obdobju, ki ga je Vatke povezoval s spiritualno-etičnim razvojem religije. Enako kot onadva je dokazoval, da dokument P prihaja iz poznejšega obdobja razvoja religije (prav tam). Pri preučevanju posameznik virov se je še posebej trudil biti dosleden pri opazovanju kako kateri izmed njih odraža različne temeljne poglede religije, kot na primer značaj duhovščine, tipe žrtvovanja, prostore čaščenja in religijske praznike (Friedman 1997, 26). S svojim delom je zagotovo storil več kot samo povezal posamezne dele s celoto, v svojem slogu in z jasnimi argumenti jih je s t.i. dokumentarno hipotezo, povezal z zgodovino.

Sedaj, ko poznamo ozadje raziskovanja in smo se seznanili, kako prepoznavati različne vire, si lahko v nadaljevanju pobliže ogledamo kdo so avtorji peteroknjižja pravzaprav bili. Tukaj velja omeniti, da ne gre toliko za dobessedno identifikacijo avtorjev, se pravi prepoznati jih z imenom in priimkom, temveč za odkrivanje bolj ali manj neznanih oseb, ki jih je mogoče umestiti v prav določen čas in prostor.

2.3.1 J in E

Avtorja najstarejših virov sta po besedah raziskovalca biblije Richarda Friedmana¹³ (1997, 61), zagotovo živela v obdobju med leti 1200 do 722 pred našim štetjem. Meni namreč, da obstajajo številne sledi, ki ju povezujejo s tamkajšnjim življenjem, glavnimi dogodki, politiko, religijo ter tudi različnimi katastrofami. Avtorja dokumenta J se tako povezuje z Judejo, avtorja teksta E pa z Izraelom (prav tam).

Kot že rečeno, je bil eden izmed razlogov,¹⁴ ki so razkrili, da ne gre za enega, temveč več avtorjev peteroknjžja, doslednost različnega sklicevanja na boga. V skladu s tem Friedman meni, da ločeno branje zgodb o različnem sklicevanju na boga nakazuje številne sledi, ki prvi dokument povezujejo z Judejo, drugega pa z Izraelom. Kot primere tako na primer navaja dogodke iz Geneze, ki se navezujejo na Abrahama in njegovega vnuka Jakoba (Friedman 1997, 62). V zavezi, ki jo je Abraham v zgodbah J sklenil z bogom, pravi Friedman (1997, 62), je slednji njegovemu potomstvu obljubil deželo od reke Nil pa vse do reke Evfrat¹⁵. To so bile meje naroda, ki mu je vladal kralj David, z drugimi besedami so bile to meje Judeje. Na drugi strani pa lahko v zgodbah E lahko preberemo, da se je Abrahamov vnuk Jakob iz oči v oči spopadel z bogom.¹⁶ Kraj, kjer se je to zgodilo, je nato poimenoval Penuel (Božje obličje). Penuel je bilo ime mestu, ki ga je kralj Jerobeam zgradil v Izraelu (prav tam). Zavedati se moramo, da to nista edina primera in bi jih bilo mogoče naštetih še veliko več, vendar je pa po tem ni potrebe, saj sta že omenjena dva dovolj nazorna.

Vendar pa je v pisanju obeh avtorjev mogoče najti izjemno veliko podobnosti, v veliki večini se namreč opisujeta enake osebe, uporabljata podobno terminologijo, imata podoben stil pisanja in tako dalje. Eden izmed možnih razlogov, ki jih navaja Friedman, je morda v tem, da je eden izmed dokumentov nastal prvi, drugi pa kot posledica oziroma odgovor nanj (Friedman 1997, 84). Prav verjetno bi torej lahko bilo, da je dokument J prvi nastal kot sveto izročilo judejske državne oblasti, zato so v Izraelu ocenili, da si tudi legitimno kraljestvo kot je njihovo ne more privoščiti biti brez takega dokumenta ali obratno.

Vendar, zakaj niso glede na podobnosti enega vira preprosto zavrgli? Friedman (1997, 87) ugotavlja, da ima to opraviti z dogodki, ki so sledili. Leta 722 pr. n. št. so namreč Asirci uničili kraljestvo Izraela, kar je povzročilo, da so se slednji zatekli v Judejo, zato bi bilo težko

¹³ Richard Elliott Friedman je eden izmed novejših in najbolj znanih uglednih strokovnjakov in poznavalcev Stare zaveze.

¹⁴ Ne pa edini. E na primer govori o gori Horeb, J jo imenuje gora Sinaj (Friedman 1997, 262)

¹⁵ Gen 15: 18 (J).

¹⁶ Gen 32: 25-31 (E).

verjeti, da bi levitski duhovniki, ki so bežali pred Asirci, za sabo pustili tako pomemben dokument. Pomemben je tudi podatek, da prebeg Izraelcev v Judejo ni pomenil posebne nepremostljive težave za oba naroda, saj sta si bila v veliki meri podobna, celo sorodna. Oboji so namreč govorili isti jezik (hebrejščino), verovali v istega boga, delili isto izročilo prednikov, zgodovinsko prepričanje o eksodusu in tako dalje. Vse skupaj je po besedah Richarda Friedmana lahko pomenilo le eno: spojitve obeh delov. Če bi namreč obdržali ločeni verziji, bi slednje lahko pomembno ogrozilo verodostojnost božje besede (Friedman 1997, 87-8).

2.3.1.1 J

Glede na to, da je avtor dokumenta J predvsem opisoval tedanje razmere v Judeji, je zagotovo bil v veliki meri povezan s tamkajšnjim kraljevim dvorom. Razkrijemo lahko tudi njegov morebitni interes, vendar pa zgodbe na splošno ne povedo veliko o njegovi identiteti. Ne glede na pomanjkanje informacij pa lahko poleg tega, da je bil zagotovo povezan s kraljevim dvorom, vseeno prikažemo še nekaj njegovih dodatnih značilnosti.

Povedali smo že, da je asirsko razdejanje Izraela v letu 722 pr. n. š. povzročilo preseljevanje Izraelcev v Judejo in to, da je t.i. združitev obeh ljudstev igrala pomembno vlogo pri združitvi obeh dokumentov. V skladu s to idejo Friedman (1997, 86) nadalje sklepa, da je moral avtor zato zagotovo živeti pred tem dogodkom. Vendar kdaj? Prav lahko bi namreč bilo, da bi delo nastalo v času vladanja kralja Davida, vendar je to zaradi drugih dogodkov znotraj dokumenta malo verjetno. Bolj verjetno je namreč, da je avtor živel nekje med leti 848 in 722 pr. n. š., kajti opisuje dogodek med Jakobom in Ezavom in poznejši odcepitvi Edoma, ki ga je Ezav tudi ustanovil, od Judeje. Odcep se je zgodil v času, ko je Judeji vladal kralj Joram (Friedman 1997, 87; Finkelstein in Silberman 2002, 40). Raziskovalci se strinjajo, da podrobnejša določitev zaenkrat žal ni mogoča.

Bolj zanimivo, kot kdaj je omenjeni avtor pravzaprav živel pa je njegov spol. Glede na to, da je bil povezan z judejskim dvorom, je pomemben podatek, da so tam imeli tako moški kot ženske svoj poseben status. Friedman (1997, 87) zato izpostavi, da je zaradi tega zelo verjetno, da bi dokument lahko morda celo napisala ženska, poleg tega je v zgodbah mogoče zaznati relativno visoko skrb za ženska vprašanja. Enega takih primerov lahko najdemo

znotraj zgodbe o Judi in Tamari.¹⁷ Nanaša se predvsem na njeno t.i. borbo proti krivici, ki ji jo je storil Juda s tem ko je, kot je obljubil, ni dal za ženo svojemu najmlajšemu sinu. Svojo zmoto Juda kasneje tudi spozna (Friedman 1997, 87). Vse skupaj še zmeraj ne pomeni, da je dokument resnično napisala ženska, saj večina dokazov kaže, da so to prvotno počeli moški, vendar pa pomeni, da avtorstva zagotovo ne moremo kar tako, a priori, pripisati moškemu.

2.3.1.2 E

Za razliko od avtorja oziroma avtorice dokumenta J pa imamo o identiteti pisca E zagotovo več podatkov. Pri razkrivanju slednjega si bomo pomagali predvsem z zgodbo o zlatem teletu,¹⁸ ki se dogaja med tem, ko Mojzes na gori Horeb/Sinaj od boga prevzema deset božjih zapovedi.¹⁹

Friedman izpostavi različna izhodišča oziroma vprašanja, na katera se sicer ne bomo podrobneje obračali, vendar so pomembna predvsem zato, ker nam omogočajo boljše spoznati avtorja. Na kratko povedano, sprašuje se, zakaj je na primer Aron vodja heretičnega dejanja, zakaj kljub temu ne utрпи posledic, zakaj Mojzes razbije plošči z desetimi božjimi zapovedmi, ko vidi, kaj se je zgodilo, zakaj so Leviti udeleženi v krvavem poboju in tako dalje (Friedman 1997, 71). Še pred tem pa na kratko oriše še dogajanje, v katerem pisec E izkazuje naklonjenost nekaterim osebam ali dogodkom, kot na primer kralju Jerobeamu, prav tako se veliko bolj, kot to počne J, posveča Mojzesu in ga hvali. V zgodbi o zlatem teletu je tako Mojzes tisti, ki posreduje pri bogu in s tem prepreči pogubo naroda. Prav tako pa se veliko manj posveča prednikom (prav tam).

Friedman tako predpostavi, da je bil pisec dokumenta E po vsej verjetnosti levitski duhovnik iz Šila in s tem Mojzesov potomec. Edino taka oseba bi namreč imela korist od opisovanja judejske zatiralske ekonomske politike, po drugi strani pa bi povečevala Mojzesa (Friedman 1997, 72). Če torej predpostavka velja, potem ni nič čudnega, zakaj so se znotraj zgodbe o zlatem teletu pojavila zgoraj omenjena vprašanja. Aron je na primer v zgodbi E heretik zato, ker so njegovi potomci ohranili oblast v duhovniški hierarhiji, nasprotno pa je levitski svečeniki niso in so se zato čutili užaljene. Mojzes pa v jezi razbije deset božjih zapovedi, ker to pod vprašaj postavi osrednje svetišče v Jeruzalemu kjer bi naj le-te hranili. Po

¹⁷ Gen 38.

¹⁸ Ex 32.

¹⁹ O teh bomo podrobneje govorili v posebnem poglavju tega diplomskega dela.

tem takem namreč obstaja možnost, da skrinja zaveze vsebuje ponaredek, ali pa je morebiti celo prazna (Friedman 1997, 72-4).

Na podlagi rečenega, da je bil avtor levitski duhovnik, Friedman (1997, 85-7) zaključi, da lahko zato povsem zagotovo trdimo, da je bil torej moškega spola, saj je izraelska tradicija duhovniško funkcijo namreč pripisovala zgolj moškim. Iz tega, da je deloval v Izraelu pa lahko zaključimo, da je zagotovo šlo za obdobje 922 do 722 pr. n. š. (prav tam). Enako kot smo rekli za pisca J, tudi tokrat zaenkrat ne moremo biti bolj natančni.

2.3.2 D

Ugotovili smo torej, da imamo glede identitete avtorja dokumenta E zagotovo več informacij kot o avtorju J. Kaj pa glede dokumenta D, bi lahko morda celo govorili o imenu avtorja? Preden pa nadaljujemo, moramo najprej pojasniti nekaj stvari o vladavini kralja Jošije.

Friedman (1997, 97) namreč pravi, da biblični zgodovinarji ugotavljajo, da je v osemnajstem letu njegovega vladanja, to je bilo leta 622 pr. n. š., Jošiji njegov pisar Šafan sporočil, da je svečenik Hilcija v templju odkril t.i. 'scroll of torah'.²⁰ Ko mu je nato Šafan prebral, kaj piše v besedilu, je Jošija pričel trgati obleke s sebe, kar je na starem Bližnjem Vzhodu pomenilo dejanje človeka, ki ga je zajela tesnoba. Po posvetovanju s svojimi svečeniki je Jošija, tako kot prej njegov pradedek, Ezekija, izvedel versko reformo in centraliziral religijo znotraj Jeruzalema, razbil preostala svetišča in tako dalje. Slednje je za ljudi pomenilo, da daritev niso mogli več izvajati drugod po deželi, temveč so sedaj morali vse prinesiti k enemu oltarju. Enako so posledično na drugi strani morali tudi vsi svečeniki od drugod priti v Jeruzalem in tam poleg tempeljskih svečenikov opravljati drugorazredna dela (prav tam). Friedmanu so se na podlagi tega pojavila predvsem vprašanja, kot na primer, kaj je ta knjiga, kje je bila vsa ta leta, zakaj je razlog verskih reform in tako dalje.

Raziskovalci so nato potrdili, da je bila knjiga, ki jo je Hilcija našel v templju, Devteronomij, vendar pa to ni bilo ravno novo odkritje, saj so se s tem vprašanjem ukvarjali že v sedemnajstem stoletju, omenili smo na primer Thomasa Hobbesa. Slednji je sicer še zmeraj menil, da je Devteronomij Mojzesovo delo, vendar je kot že rečeno De Wette v devetnajstem stoletju dokazal nasprotno. Vse skupaj je tako zagotovo bil slepilni maneuver, da bi Joši izvedel versko reformo. Friedman (1997, 102) postreže s primerom iz poglavja o

²⁰ Zvitek tore.

božjih zakonih,²¹ kjer je bog eksplicitno naročil, da je potrebno uničiti vsa preostala svetišča. In ravno to je storil Joši. Nikjer drugje v biblični zgodovini pred tem dogodkom ni zaslediti podobnega zakona, zato je De Wette ta slepilni maneuver poimenoval kar pobožna prevara.²²

Vendar, kdo je zagrešil to t.i. dobronamerno laž oziroma prevaro? Brez večjih težav bi lahko rekli, da je taka oseba živel in pisala v obdobju, ko je svečenik Hilkija našel zvitek, ki ga nekateri imenujejo tudi devteronomistični zakon. Friedman (1997, 146) tako izpostavi, da je oseba, ki ustreza tem kriterijem, prerok Jeremija. Bil je namreč na pravem mestu ob pravem času in tudi levitski svečenik iz vrst svečnikov iz Šila, prav verjetno je tudi, da je bil morda celo sin svečenika, ki je odkril besedilo Devteronomija Jošiju. Poleg vsega pa tudi Stara zaveza Jeremijevo knjigo šteje za eno izmed knjig svojega kanona. Slednja informacija je pomembna predvsem zato, ker Friedman pravi, da se Jeremijeva knjiga in Devteronomij močno prepletata, tako jezikovno kot zgodovinsko (prav tam).

Za nadaljnje razumevanje moramo vedeti, da obstajajo različne študije, ki se sprašujejo o tem, ali je bil Jeremija resnično avtor svoje knjige ali ne. Slednja se sicer nanaša na prerokbe, vendar je del nje napisan v poeziji, del pa v prozi. Zato so se pojavila različna ugibanja o tem, da je Jeremija napisal poezijo, pisar Baruh, Nerijajev sin, ki ga večkrat povezujejo z Jeremijo, pa preostanek oziroma prozaični del. Če je torej res, pravi Friedman (1997, 147), da je Baruh napisal prozni del Jeremijeve knjige, potem je zelo verjetno tudi, da je ravno on avtor Devteronomija. Še bolj verjeten pa se mu zdi scenarij, po katerem je Devteronomij plod sodelovanja med Baruhom in Jeremijo. Jeremija, pesnik in prerok, je bil po takem navdih, pisar Baruh pa je nato interpretiral zgodovino skozi Jeremijevo razumevanje le-te (Friedman 1997, 147).

Ne glede na to, ali je bil Baruh avtor ali soavtor, je bolj pomembno predvsem odkritje, ki je bilo predstavljeno leta 1980. Arheolog Nachman Avigad je namreč objavil glineni pečat, ki ga je izkopal. V bibličnem času so bili namreč dokumenti napisani na zvitke papirusa in povezani z vrvico. Ta je bila potem pritisnjena ob kepo mokre gline, na katero je potem nekdo odtisnil svoj pečat. Omenjeni pečat, ki ga je Avigad objavil, je po Friedmanovih besedah pripadal hebrejskemu zvitku, za katerega je bilo ugotovljeno, da je pripadal poznemu sedmemu in zgodnjemu šestemu stoletju pr. n. š. Kar je še posebej zanimivo, na zvitku je namreč pisalo, da pripada Baruhu, sinu Nerijaja, pisarju (Friedman 1997, 148). To je prvi tak dokaz, da je nek predmet pripadal osebi, ki je omenjena v bibliji.

²¹ Dt. 12: 2.

²² V angleščini 'Pious fraud'.

Glede avtorstva Devteronomija Friedman zaključí, da Jeremija in Baruh zagotovo nista bila prevaranta. Po njegovo sta le napisala zgodovino, zgrajeno okoli različnih dokumentov, ki se nanašajo na zakonske določbe. Njuni dodatki so jim dali pomen, širino in zgodovinsko veljavo. V tem zagotovo ni nič prevarantskega, pravi Friedman, kvečjemu gre za iskren namen izkušenih ljudi svojemu ljudstvu predstaviti zgodovino (Friedman 1997, 149).

2.3.3 P

Do sedaj smo sledili ideji Wellhausena in njegovih predhodnikov, da sta J in E dokumenta iz najzgodnejšega obdobja, da je D povezan s srednjim in P s tretjim, najpoznejšim obdobjem nastanka religije. Pa je bilo res tako?

Friedman (1997, 163-5) meni, da je Wellhausen tisti, ki je najbolj odgovoren za zmoto, ki se je znotraj bibličnih študij obdržala približno sto let. Naj spomnimo, da je bil Wellhausen tisti, ki je združil dognanja De Wetteja, Grafa in Vatkeja, ter jih na podlagi svojih dodatnih raziskovanj, z izjemnim občutkom uredil v smiselno in povezano celoto. Kot bomo videli, je bila napaka, ki jo je pri tem storil, predvsem v tem, da je prevzel in zagovarjal Grafovo tezo o tem, da je dokument D, ki opisuje življenje, povezano s preroki, nastal pred dokumentom P, ki je daleč najdaljši in se nanaša na duhovščino. Za naša potrebe se nam sicer ni treba spuščati v podrobnosti, dovolj je že, če si pogledamo primer ali dva, ki nakazujeta nasprotno.

Grafov učitelj Reuss, od katerega je prvi tudi prevzel idejo o tem, da P sledi D, je slednje zagovarjal s tezo, da se D v svojih zgodbah ne sklicuje na P, iz česar je sklepal, da so zakoni prišli za preroki. Vendar pa Reussova trditev ne drži. D, oziroma preroki, se sklicujejo in so seznanjeni s P. Za primer Friedman (1997, 167) navede stavek iz prvega poglavja Geneze, ki je del dokumenta P in se glasi: »V začetku je Bog ustvaril nebo in zemljo. Zemlja pa je bila pusta in prazna /.../ Bog je rekel: 'Bodi svetloba!' In nastala je svetloba« (Gen 1: 1-3). Temu stavku nato izpostavi eno izmed Jeremijevih prerokb, ki se navezuje na čas uničenja in gre takole:

»Gledam zemljo – in glej: pusta je in prazna;
k nebu – njegove svetlobe ni« (Jer 4: 23).

Zdi se, da je malo verjetno, da bi bilo njuna podobnost naključna, prav tako pa je malo verjetno, da bi zgodba o nastanku sveta temeljila na vrsticah iz Jeremijeve prerokbe o uničenju. Prej obratno, pravi Friedman (1997, 167), Jeremija je tisti, ki dramatično obrača

besede iz P in zdi se, da v tem pravzaprav kar uživa. V potrditev temu si na hitro oglejmo še en primer. Friedman (1997, 168) zapiše, da v P zgodbah večkrat zasledimo izraze v smislu ‘množite se in rastite’, prav tako pa je večkrat omenjena tudi skrinja zaveze. V skladu s tem Jeremija svojo prerokbo oblikuje takole:

Ko se boste namnožili in narasli v deželi, tiste dni, govori GOSPOD, ne bodo več rekli: ‘Skrinja GOSPODOVE zaveze!’ Nihče ne bo pomislil nanjo, ne bodo se je spominjali in je ne pogrešali, in nove ne bodo več naredili (Jer 3: 16).

Slednje ni nič čudnega, če se spomnimo, da Jeremija prihaja iz vrst svečenikov iz Šila, za katere smo rekli, da so pisci E. V poglavju o tem, kdo je E, smo rekli, da zapis o tem, da je Mojzes razbil plošči desetih božjih zapovedi najverjetneje želi pod vprašaj postaviti ravno vsebino skrinje zaveze.

Avtor D je bil torej seznanjen s P, kaj pa P z J in E? Ne le, da je P bil seznanjen z J in E oziroma njuno spojitvijo po tem, ko so Asirci uničili Izrael in so prebivalci prebegnili v Judejo, Friedman (1997, 197) celo pravi, da je JE igral pomembno vlogo pri nastanku P. Še več, P je nastal kot posledica oziroma odgovor na JE!

V poglavju o J in E smo govorili, da sta oba, tako izraelski kot judejski narod, med drugim delila tudi zgodovinsko tradicijo o eksodusu oziroma selitvi Izraelcev iz Egipta, ki jo je vodil Mojzes. Iz tega razloga namreč ni presenetljivo, da spojeni dokument JE v veliki meri Mojzesu priznava privilegiran položaj. Tako na primer JE govori, da se bog obrača direktno na Mojzesa²³ in Arona predstavlja zgolj kot njegovega levitskega brata²⁴, kar bi pomenilo, da sta zgolj dva pripadnika iz plemena Levijev. Ravno nasprotno pa P pravi, da se bog obrača direktno na oba, tako na Mojzesa kot na Arona²⁵ in neomahljivo izpostavlja, da nista zgolj pripadnika istega plemena, ampak sta sinova enega očeta in ene matere, ter da je Aron prvorojenec²⁶ (Friedman 1997, 190-1). Primerov, da je P nastal kot odgovor na JE, je še veliko, vendar ni razloga, da bi se jim dodatno posvečali.

Kaj lahko torej povemo o identiteti avtorja? Enako kot pri J, tudi njega ne moremo poimensko izpostaviti, vendar pa Friedman (1997, 188) pravi, da je zagotovo bil predstavnik aronidske veje svečenikov ali vsaj nekdo, ki je predstavljal njihove interese. Prav gotovo je bil moškega spola. Meni tudi, da je avtor prihajal iz Judeje, in to kar iz Jeruzalema, saj je bil

²³ Ex. 6: 1, 7: 14; Nm 11: 16 itd.

²⁴ Ex. 4: 14.

²⁵ Ex. 6: 13, 7: 8; Lv. 11: 1 itd.

²⁶ Ex. 7: 7.

dobro seznanjen z jeruzalemskimi svečeniškimi praksami, imel pa je tudi dostop do številnih dokumentov. V svojem pisanju se namreč navezuje na številna obredja, oblačila, prakse in tako naprej (prav tam). Močna povezanost z Jeruzalemom je po drugi strani dokaz, da je moral avtor živeti še preden so mesto uničili Babilonci leta 587 pr. n. š. Na podlagi tega Friedman meni, da je moral pravzaprav živeti v času kralja Ezekije, Jošijevega pradedka, ki je vladal v času okoli 715 do 687 pr. n. š, kajti Ezekija je bil prvi, ki je uvedel centralizacijo religije. Slednjo v svojih tekstih izpostavlja tudi P. Tako obdobje, v katerem naj bi živel avtor, in podatek, da je P napisal kot odgovor na JE, ki je, kot že rečeno, nastal kmalu po letu 722 pr. n. š., še dodatno podpira sklep, da je Devteronomij nastal kot zadnji v vrsti avtorjev, in sicer okoli leta 622 pr. n. š. (Friedman 1997, 91; 116; 188; 210; 215).

Vendarle pa se moramo zavedati, da vsi raziskovalci le niso pripravljeni na sprejetje takih trditev, zato jih v skladu s svojim prepričanjem odločno zavračajo in še naprej trdijo, da je biblija zagotovo božja beseda. V nadaljevanju si bomo zato ogledali kakšni so njihovi argumenti.

2.4 (Ne)zmotljivost

V začetku je bilo rečeno, da je za naše razumevanje dovolj, če se osredotočimo zgolj na hebrejsko oziroma judovsko biblijo, še natančneje pa kar na njen prvi del, toro, zato smo se slednjega v skladu s tem do sedaj tudi držali. Vendarle pa se bomo v nadaljevanju na nekaterih mestih vseeno oprli tudi na Novo zavezo, ki skupaj s Staro zavezo tvori krščansko biblijo. Razlog tiči v tem, ker predvsem nekateri religijski apologeti menijo, da lahko z uporabo poglavij in verzov iz Nove zaveze dokazujejo nezmotljivost kar celotne biblije.

Eden izmed takih zagovornikov je zagotovo William Arndt, ki pravi, da že »/s/ama biblija uči, da je v vseh ozirih brez napak« (McKinsey 1995, 11), pri čemer se sklicuje na Jezusa, ki bi naj Judom, ko so ga le-ti hoteli kamenjati,²⁷ odvrnil, da božje besede ni mogoče razvezati oziroma ovreči (Jn 10: 35). Slednje naj bi pomenilo, da sam Jezus »pripisuje popolnost naši sveti knjigi, ne pa zgolj delu nje« (Arndt v McKinsey 1995, 11). Najverjetneje ni treba

²⁷ Ko je Jude tako vprašal, zaradi katerega od dobrih del, ki jih je naredil, ga hočejo kamenjati, so mu le-ti odgovorili, da ga ne želijo kamenjati zaradi dobrih del, temveč zato, ker se on, ki je človek, dela boga (Jn 10: 32-33).

navajati dodatnih primerov, da bi lahko sklepali o podobnem načinu delovanja večine religijsko-fundamentalističnih apologetov.

Mit o nezmotljivosti biblije je za njene zagovornike pomemben predvsem z vidika ohranjanja vloge tradicionalnih avtoritet. Najbolj zanimivo pri vsem tem je to, da ne moremo reči, da bi lahko bili dokazi o zmotljivosti tisti, ki bi omajali zaupanje tako v judovske kot krščanske avtoritete. Pozornemu bralcu se namreč niti ni potrebno preveč truditi, da bi opazil številna neskladja, ki jih biblija ponuja. Judovsko-krščanski tradiciji bi tako veliko večje težave od dokazov o zmotljivosti njene osrednje knjige, predstavljalo, če bi enkrat za vselej priznala, da biblija ni božja beseda ampak plod spretnega človeškega dela več avtorjev. Da je res tako, lahko navedemo kar teologa Charlesa Ryria, ki je trdil, da je »/n/ezmotljivost bistvenega pomena« in ni zgolj »/.../ vihar v kozarcu vode« (McKinsey 1995, 13). Nasprotno bi namreč, pa če gre še za tako nepomembne napake, lahko »/.../ podvrglo biblijo sumu na mestih, kjer pa /napake, op. S.D./ morda niso tako 'majhne'« (Ryrie v McKinsey 1995, 12). Pri tem je mislil predvsem na različna vprašanja doktrine. Podobno kot Ryrie meni tudi Clark Pinnock, ko zapiše naslednje besede: »Odpoved biblične nezmotljivosti bi bila pogubna napaka, ki bi imela nepopravljive posledice za božjo cerkev in njeno teologijo« (Pinnock v McKinsey 1995, 14). Drugače povedano, če biblija ni božja beseda, potem je zagotovo zmotljiva, če je torej zmotljiva, bi to lahko pomenilo, da bi ljudje morda začeli dvomiti o obstoju Adama in Eve, in če torej Adam in Eva pravzaprav nista nikoli živela, potem lahko v skladu s to trditvijo zavržemo cel koncept izvirnega greha. Podobno velja tudi za različne čudeže, predvsem tiste iz prvih enajstih poglavij prve Mojzesove knjige (Geneze), pri čemer mislimo predvsem na zanikanje pomena stvarjenja, človekovega greha in potopa kot zgodovinske resnice (Ryrie v McKinsey 1995, 13). McKinsey (1995, 13) meni, da relativizacija stvarjenja pravzaprav za cerkvene avtoritete ne bi pomenila nič drugega, kot da so se s tem odrekle eni svojih bistvenih dogem in s tem prepustile mesto Darwinovi teoriji evolucije. Podobno bi se tudi zgodilo, če bi se tradicionalne judovsko-krščanske avtoritete odrekle mitu o Adamu in grehu, katerega naj bi domnevno zagrešil, ko je skupaj z Evo jedel od drevesa spoznanja, saj bi s tem Jezusova žrtev na križu postala popolnoma brezpredmetna in nepotrebna (McKinsey 1995, 13).

S še eno zanimivo izjavo iz vrst zagovornikov nezmotljivosti biblije pa je postregel bibliolog Clark Pinnock, ki smo ga v pričujočem delu že omenjali. V svoji knjigi je Pinnock (McKinsey 1995, 17) tako zapisal, da se lahko o zmotljivosti biblije izrekajo le nezmotljivi kritiki. Na podlagi te trditve se je treba zato najprej vprašati, iz kakšnega razloga bi kritiki biblije sploh morali biti nezmotljivi? McKinsey (1995, 17) ponudi razlago, da je Pinnock s

svojo izjavo želel povedati, da bi moralo biti tako predvsem zaradi domnevne nezmotljivosti biblije, nato pa nadaljuje, da je očitna napaka take trditve že v tem, da zagovorniki na eni strani trdijo, da je biblija nezmotljiva, na drugi pa nimajo za to popolnoma nobenega oprijemljivega dokaza.

Bolj zanimivo bi se bilo na tem mestu vprašati, kako je možno, da Pinnock in ostali tradicionalisti trdijo, da lahko o zmotljivosti biblije sodijo zgolj nezmotljivi ljudje, če pa ti isti ljudje najbrž ne bi imeli in tudi nimajo nič proti, če bi biblijo in njeno nezmotljivost zagovarjal nekdo, ki je bil morda enkrat ali dvakrat pri verouku. Enako velja tudi za vse njih, za vse duhovnike in tudi ostale cerkvene dostojanstvenike, ki si prilaščajo pravico do razlage biblije in v tem ne vidijo nič spornega. Kajti, če bi bila biblija v resnici božja beseda, potem ne samo, da je zmotljiv človek ne bi smel presojudati, tudi razlagati in zagovarjati je ne bi smel. Z drugimi besedami rečeno, ekskluzivno pravico do razlage in zagovora ima torej samo bog, zagotovo pa ne človek, za katerega se lahko brez skrbi vsi, tako mi, kot različni zagovorniki, strinjamo, da je zmotljiv. Kakorkoli se ta hipotetična predpostavka morda celo zdi smiselna, je treba takoj povedati, da bi nam apologeti znali postreči s takojšnjim odgovorom, ki se nanaša na krščansko dogmo o papeževi nezmotljivosti. Če je torej papež nezmotljiv, bi imel poleg boga edino on pravico zagovarjati in razlagati biblijo. Seveda lahko taki tezi malce predrzno takoj odvrnemo, naj potem papež kar poskusi sam razložiti tridesetim odstotkom svetovne populacije cerkveno postavo, ob tem pa naj nikakor ne pozabi zapreti še vseh cerkva in odpustiti preostalim služabnikom. Kot rečeno je edino on tisti, ki lahko zaradi svoje nezmotljivosti rokuje s tako popolno in nezmotljivo od boga navdahnjeno besedo, vsa ostala garnitura, ki mu sledi, je seveda odveč.

Zgornji odgovor je sicer popolnoma legitimen, vendar poskusimo najti tudi takega, ki je nekoliko bolj nevtralen. Pravzaprav se nam niti ni treba veliko oddaljiti od papeža in njegove nezmotljivosti. V bistvu kar takoj poiščimo nekaj dokazov, ki kažejo, da slednji vendarle ni tako nezmotljiv, kot mu to nekateri pripisujejo.²⁸ Iz razloga, da nam ne bi kdo očital, da zlorablamo zgodovinski spomin, si za primer vzemimo papeža, ki se ga zagotovo še vsi spomnimo, saj gre za papeža Janeza Pavla II., predhodnika sedanjega papeža Benedikta XVI. Tako je leta 1998 izdal dokument z naslovom *Spominjamo se: Premišljevanje o holokavstu*, v katerem je v duhu II. vatikanskega koncila²⁹ obžaloval sokrivdo RKC za holokavst, dve leti pozneje pa je v dokumentu *Spomin in sprava: Cerkev in napake preteklosti* bolj kot katerikoli

²⁸ Nazadnje se je na nezmotljivost konkretno skliceval papež Pij XII., ko je leta 1950 nepreklicno razglasil dogmo o Marijinem vnebovzetju (Smrke 2000, 254).

²⁹ Na II. vatikanskem koncilu je RKC z dokumentom *Nostra Aetate* prenehala šteti Jude za Jezusove morilce (Smrke 2000, 255).

drugi papež pred njim izrekel obžalovanje nad napakami cerkve v preteklosti (Smrke 2000, 260). Ali ni s tem sam papež priznal, da cerkev ni brezmadežna oziroma nezmotljiva? Če bi jo pred njim in vključno z njim vodili nezmotljivi ljudje, potem se mu najverjetneje ne bi bilo treba opravičevati. Poleg vsega pa je s temi besedami pod vprašaj postavil avtoriteto enega izmed svojih predhodnikov, in sicer Gregorja VII. Slednji je namreč v svoji okrožnici *Dictatus Papae* iz leta 1075 zapisal, da se rimska cerkev v vsej zgodovini nikoli ni in se v vsej večnosti tudi nikoli ne bo motila. Janez Pavel II. je na tem mestu bil vsaj iskren.

Do sedaj smo se uspešno spoznali s kritičnim oziroma znanstvenim preučevanjem biblije, njegovimi zametki in nadaljnjim razvojem, nato pa na podlagi predstavitve smiselnih znanstvenih hipotez o različnih virih demistificirali tradicionalno tezo o Mojzesovem avtorstvu teze. Nasproti temu pa smo izpostavili tudi nekaj apologetskih raziskovalcev, ki se s to trditvijo še zmeraj ne morejo (ali ne želijo) strinjati. V nadaljevanju se lahko tako povsem brez skrbi posvetimo obravnavi enega izmed vidnejših bibličnih dogodkov: Mojzesovega prevzema t.i. desetih božjih zapovedi oziroma dekaloga.

3 DEKALOG

Zgodba gre nekako takole. Bog je izraelskemu ljudstvu t.i. deset božjih zapovedi najprej razodel ustno, šele nato jih je Mojzes na gori Sinaj prevzel v obliki dveh kamnitih plošč. Po tem ko se je vrnil med ljudstvo in videl, da le-to malikuje zlato tele, ki ga je na njihovo priprošnjo izdelal Aron, se je tako razburil, da je v jezi razbil ravnokar prejeti, še sveže izklesani plošči. Slednji je ponovno pridobil, ko se je po navodilu boga vrnil nazaj na goro. Od takrat naprej bi naj bili iz varnostnih razlogov shranjeni v t.i. Skrinji zaveze, ki je skupaj s vsebino (dekalogom) postala simbol zaveze med izraelskim ljudstvom in bogom (Smrke 2000, 174; Greenberg 2002, 216).

Nepoznavalcu se zdi, da opisani dogodek teče izjemno dosledno, a resnica je, da je pravzaprav sestavljen iz toka različnih, celo nasprotujočih si scenarijev. Do sedaj smo se sicer naučili, da biblija ni samostojno delo, temveč je v taki obliki sestavljena iz del več avtorjev, vendar bi morda pričakovali, da si bo vsaj glede tako pomembnega dogodka enotna. Toda zakaj bi pravzaprav moralo biti v tem primeru kaj drugače?

3.1 Različice

Torej ne samo, da si niti biblija ni enotna glede vprašanja dekaloga, tudi krščanstvo ima o tem, kako bi naj prvotne postave sploh izgledale, svoje mnenje. Na eni strani tako v originalni bibliji, če jo sploh lahko tako imenujemo, najdemo celo štiri verzije t.i. desetih božjih zapovedi, na drugi strani pa jih *Katekizem katoliške cerkve* ponuja v neki svoji, za cerkev bolj primerni obliki. V nadaljevanju bomo pogledali, kako se je vse skupaj začelo.

3.1.1 Ex. 20

»Tedaj je Bog govoril vse te besede in rekel:«³⁰ (Ex. 20: 1).

³⁰ Za lažjo predstavbo smo jih označili s številkami, tega v bibliji namreč ne najdemo.

- (1) Jaz sem GOSPOD, tvoj Bog, ki sem te izpeljal iz egiptovske dežele, iz hiše sužnosti. Ne imej drugih bogov poleg mene!
- (2) Ne delaj si rezane podobe in ničesar, kar bi imelo obliko tega, kar je zgoraj na nebu, spodaj na zemlji ali v vodah pod zemljo! Ne priklanaj se jim in jim ne služi, kajti jaz GOSPOD, tvoj Bog, sem ljubosumen Bog, ki obiskujem krivdo očetov na sinovih, na tretjih in na četrlih, tistih, ki me sovražijo, toda izkazujem dobroto tisočem, tistim, ki me ljubijo in izpolnjujejo moje zapovedi.
- (3) Ne izgovarjaj po nemarnem imena GOSPODA, svojega Boga, kajti GOSPOD ne bo pustil brez kazni tistega, ki po nemarnem izgovarja njegovo ime!
- (4) Spominjaj se sobotnega dne in ga posvečuj! Šest dni delaj in opravljaj vsa svoja dela, sedmi dan pa je sobota za GOSPODA, tvojega Boga: ne opravljaj nobenega dela, ne ti ne tvoj sin ne hči ne hlapec ne dekla ne živina ne tujec, ki biva znotraj tvojih vrat! Kajti v šestih dneh je GOSPOD naredil nebo in zemljo, morje in vse, kar je v njih, sedmi dan pa je počival. Zato je GOSPOD blagoslovil sobotni dan in ga posvetil.
- (5) Spoštuj očeta in mater, da se podaljšajo tvoji dnevi na zemlji, ki ti jo daje GOSPOD, tvoj Bog!
- (6) Ne ubijaj!
- (7) Ne prešuštuj!
- (8) Ne kradi!
- (9) Ne pričaj po krivem proti svojemu bližnjemu!
- (10) Ne želi hiše svojega bližnjega! Ne želi žene svojega bližnjega ne njegovega hlapca in dekle, ne česar koli, kar pripada tvojemu bližnjemu! (Ex. 20: 2-17)

Potem ko je bog na glas izrekel omenjenih deset besed – beseda je namreč natančnejši prevod od zapovedi – so ljudje Mojzesa ‘pooblastili’, naj raje on govori z njim, saj so se bali, da bodo umrli. Mojzes se je nato približal temnemu oblaku, v katerem je bil bog (Ex. 20: 19-21).

3.1.2 Ex. 21 - 31

Na podlagi bibličnih dogodkov, ki so sledili, sodobni bibliolog Gary Greenberg zapiše, da se je Mojzes potem, ko je odšel na goro, da bi govoril z bogom, tam zadržal kar nekaj časa. Domnevno zato, ker bi mu naj bog tedaj razodel več kot štirideset oziroma šestdeset dodatnih zapovedi. Celega seznama³¹ si zaradi količine besedila ne bomo podrobneje ogledali, vendar gre po Greenbergovih besedah za dopolnitve oziroma odloke tistemu, kar je že prej povedal na glas (Greenberg 2002, 217).

³¹ Popoln seznam najdemo v Ex: 21:1 – 23: 26.

Po vrnitvi z gore, je ljudstvu povedal vse »/.../ GOSPODOVE besede in odloke. In vse ljudstvo je odgovorilo z enim glasom; rekli so: 'Vse besede, ki jih je govoril GOSPOD, bomo izpolnjevali.' /In, op. S.D./ Mojzes je zapisal vse GOSPODOVE besede« (Ex. 24: 3-4). Greenberg (2002, 218) pravi, da se v bibliji na tem mestu prvič pojavi stavek, ko bi naj nekdo dejansko zapisal tisto, kar bi naj predstavljalo božjo besedo – in to ne na kamen. Kmalu zatem je Mojzes prejel še eno povabilo: »Pridi k meni na goro in ostani tukaj! Dal ti bom kamniti plošči, postavo in zapovedi, ki sem jih zapisal ljudstvu v poduk« (Ex. 24: 12). Kamniti plošči, postava in zapovedi, ki jih je zapisal? Greenberg sklepa, da torej ne gre zgolj za tradicionalne zapovedi iz Ex. 20, temveč tudi za odloke iz Ex. 21.

V nadaljevanju bi pričakovali, da se bo Mojzes vrnil na goro, bog ga bo pozdravil, spregovorila bosta nekaj besed, nato mu bo predal kamniti plošči in lahko se bo vrnil nazaj. Res je, vendar z edino izjemo, da nista spregovorila zgolj nekaj besed, saj ga je bog na gori zadržal kar celih štirideset dni. Sedaj mu je razložil še podrobna navodila glede svetišča, katerega želi, da mu ga zgradijo, pogovarjala sta se o skrinji zaveze, o duhovniških oblačilih in podobnih drugih zadevah, ki kažejo, kako ga naj ljudje pravilno častijo (Greenberg 2002, 219). Šele nato mu je predal plošči zaveze (ne zapovedi), popisani kar z božjim prstom.³²

V času, ko je bil Mojzes na gori, je Aron ob njenem vznožju ljudem izdelal zlato tele. Ko se je vrnil in zagledal, kaj se dogaja, se je tako razburil, da je plošči, ki ju je držal v roki, s tako silo vrgel ob tla, da sta se razbili. Omenjenim dogodkom sledi nekaj reakcij, s katerimi sta se bog in Mojzes znesla nad ljudstvom, vendar pa se nam z njimi ni treba podrobneje ukvarjali. Za nas je bolj pomembno, kaj je bog kmalu po tem naročil Mojzesu.

3.1.3 Ex. 34

»Izsekaj si dve kamniti plošči, kakršni sta bili prvi, da napišem nanju besede, ki so bile na prvih ploščah, ki si ju razbil!« (Ex. 34: 1). Mojzes je storil, kar mu je bilo naročeno, in se nato že tretjič vrnil na goro, kjer je ponovno ostal štirideset dni in štirideset noči. Tam je bog ponovil zavezo, nato pa mu razodel naslednje.³³

³² Ex. 31: 18.

³³ Enako, kot smo to storili pri zapovedih iz Ex. 20, smo jih zaradi lažje predstave tudi tokrat oštevilčili.

- (1)** Varuj se, da ne skleneš zaveze s prebivalci dežele, v katero prideš, da ne postanejo past v tvoji sredi! Temveč podrite njihove oltarje, razbijte spomenike in posekajte njihove svete kole! Kajti ne smeš se priklanjati drugemu bogu, ker je GOSPODOVO ime 'Ljubosumni', ljubosumen Bog je!
- (2)** Nikar ne sklepaj zaveze s prebivalci dežele! Kadar bi se vlačugali s svojimi bogovi in darovali svojim bogovom, bi te vabili in bi jedel od njihove daritve; jemal bi njihove hčere za tvoje sinove in njihove hčere bi se vlačugale s svojimi in zapeljevale tvoje sinove, da bi se vlačugali z njihovimi bogovi. Ne delaj si ulitih bogov!
- (3)** Praznuj praznik nekvašenega kruha! Sedem dni jej nekvašeni kruh ob določenem času v mesecu abibu, kakor sem ti zapovedal; kajti v mesecu abibu si odšel iz Egipta.
- (4)** Kar koli prvo odpre materino naročje, je moje; vsak prvi moški mladič tvoje živine, goveda in drobnice. Prvega mladiča osla pa odkupi z jagnjetom; če ga ne odkupiš mu zlômi tilnik! Vsakega prvorojenca izmed svojih otrok moraš odkupiti! In ne prikažite se pred menoj praznih rok!
- (5)** Šest dni delaj, sedmi dan pa počivaj; počivaj tudi ob času oranja in ob času žetve!
- (6)** Obhajaj praznik tednov za prvine pšenične žetve in praznik spravljanja pridelkov ob koncu leta!
- (7)** Trikrat v letu naj se vsi tvoji moški prikažejo pred obličjem gospoda BOGA, Izraelovega Boga. Kajti pregnal bom narode pred teboj in razširil tvoje pokrajine in nihče ne bo zahlepel po tvoji deželi, kadar pojdeš, da se trikrat na leto pokažeš pred obličjem GOSPODA, svojega Boga!
- (8)** Ne daruj krvi moje klavne daritve s kvašenim kruhom in daritev praznika pashe naj ne ostane do jutra!
- (9)** Najboljše prvine svoje zemlje prinašaj v hišo GOSPODA, svojega Boga!
- (10)** Ne kuhaj kozliča v mleku njegove matere! (Ex. 34: 12-26)

Po razodetju je bog Mojzesu zapovedal: »Zapiši te besede, kajti z njimi sklepam zavezo s teboj in z Izraelom!'/.../ Napisal je na plošči besede zaveze, deset besed« (Ex. 34: 27-8). Ob tem nikakor ne moremo mimo, ne da bi se vprašali, kako je kar naenkrat Mojzes tisti, ki naj zapiše besede na plošči, če mu je bog še malo prej dejal, da jih bo on. Kakorkoli, morda pa ravno v tem tiči razlog, zakaj je tudi tokrat na gori ostal štirideset dni in štirideset noči. Predvidevamo namreč, da človek, pa četudi Mojzes, preprosto ne more tako hitro izklesati v kamen deset zapovedi, kot to lahko stori bog.

Ne glede na to pa Greenberg (2002, 222) pravi, da so to, vsaj po bibliji sodeč, resnične božje zapovedi, ki se v veliki meri razlikujejo od tistih t.i. tradicionalnih v Ex. 20 in Dt. 5. Na tem mestu nam torej preostane, da si ogledamo še tiste iz Devteronomija.

3.1.4 Dt. 5

Mojzes je sklical svoje ljudstvo in jim prenesel besede, ki mu jih je bog razodel, da bi predstavljale zavezo med njimi. Te besede so bile:³⁴

(1) Jaz sem GOSPOD, tvoj Bog, ki sem te izpeljal iz egiptovske dežele, iz hiše sužnosti. Ne imej drugih bogov poleg mene!

(2) Ne delaj si rezane podobe, ničesar, kar bi imelo obliko tega, kar je zgoraj na nebu, spodaj na zemlji ali v vodah pod zemljo! Ne priklanaj se jim in jim ne služi, kajti jaz, GOSPOD, tvoj Bog, sem ljubosumen Bog, ki obiskujem krivdo očetov na sinovih in na tretjih in na četrlih, tistih, ki me sovražijo, toda izkazujem dobroto tisočem, tistim, ki me ljubijo in izpolnjujejo moje zapovedi.

(3) Ne izgovarjaj po nemarnem imena GOSPODA, svojega Boga! Kajti GOSPOD ne bo pustil brez kazni tistega, ki po nemarnem izgovarja njegovo ime.

(4) Pazi na sobotni dan in ga posvečuj, kakor je zapovedal GOSPOD, tvoj Bog! Šest dni delaj in opravljaj vsa svoja dela, sedmi dan pa je sobota za GOSPODA, tvojega Boga: ne opravljaj nobenega dela, ne ti ne tvoj sin ne hči ne hlapec ne dekla ne tvoj vol ne osel ne katero tvoje živinče ne tujec, ki biva znotraj vrat, da si odpočijeta tvoj hlapec in tvoja dekla kakor ti. Spominjaj se, da si bil suženj v egiptovski deželi in te je GOSPOD, tvoj Bog, od tam izpeljal z močno roko in z iztegnjenim laktom! Zato ti je GOSPOD, tvoj Bog, zapovedal obhajati sobotni dan.

(5) Spoštuj očeta in mater, kakor ti je zapovedal GOSPOD, tvoj Bog, da se podaljšajo tvoji dnevi in da ti bo dobro na zemlji, ki ti jo daje GOSPOD, tvoj Bog!

(6) Ne ubijaj!

(7) Ne prešuštuj!

(8) Ne kradi!

(9) Ne pričaj po krivem!

(10) Ne želi žene svojega bližnjega! Ne bodi pohlepen po hiši svojega bližnjega, po njegovem polju, hlapcu, dekli, volu, oslu ali čemer koli, kar pripada tvojemu bližnjemu. (Dt. 5: 6-21)

»Te besede je GOSPOD govoril z močnim glasom vsemu vašemu občestvu na gori iz ognja, oblaka in temine in ničesar ni dodal. Napisal jih je na dve kamniti plošči in ju dal meni« (Dt. 5: 22). S temi besedami Mojzes zaključi razodevanje božje besede.

Preden nadaljujemo, je na podlagi do sedaj predstavljenih različic nedvomno mogoče reči, da niti v sami bibliji ne obstaja soglasje o tem, kaj bi naj dejansko sploh bile božje zapovedi.

³⁴ Enako, kot smo to storili pri Ex. 20 in 34, smo jih zaradi lažje predstave tudi tokrat oštevilčili.

3.1.5 Katehetski obrazec katoliške cerkve

Že to, da obstajajo kar štiri verzije dekaloga, je po svoje dovolj zgovoren podatek, vendar si ob vseh teh verzijah, ki bi jih lahko mirno prevzela, RKC preprosto ni mogla kaj, da ne bi dodala še ene, svoje verzije, ki je v taki obliki ne zasledimo nikjer drugje v Stari zavezi. V *Kompendiju Katekizma katoliške cerkve* (v nadaljevanju *Kompendij*) tako najdemo katehetski obrazec, ki našteje naslednje zapovedi.³⁵

- (1) Veruj v enega Boga!
- (2) Ne skrni božjega imena!
- (3) Posvečuj GOSPODOV dan!
- (4) Spoštuj očeta in mater, da boš dolgo živel in ti bo dobro na zemlji!
- (5) Ne ubijaj!
- (6) Ne nečistuj!
- (7) Ne kradi!
- (8) Ne pričaj po krivem!
- (9) Ne želi svojega bližnjega žene!
- (10) Ne želi svojega bližnjega blaga! (Katekizem katoliške cerkve: Kompendij 2007, 149)

Sedaj, ko smo se spoznali z vsemi petimi različicami dekaloga oziroma desetih besed, se pojavi vprašanje, kako jih razumeti. Na eni strani lahko namreč dvomimo o njihovi resničnosti, se sprašujemo, kaj bi naj v resnici pomenile, po drugi strani pa jih lahko vzamemo dobesedno in jim v skladu s tem tudi brezpogojno verjamemo.

3.2 Razkrivanje človeškega avtorstva

David Clines (1995, 26-7), brezpogojno sprejemanje bibličnih tekstov poimenuje z metaforo branja 'od desne proti levi',³⁶ kar z drugimi besedami pomeni popolno sprejemanje ideologije, avtorjevega pogleda na svet in prvotnega pomena besedila. Po njegovo je taka tudi večina preučevanj, ki jih lahko zasledimo pod naslovi zgodovinski, redakcijski in retorični

³⁵ Za razliko od zapovedi iz Ex 20 in 34 ter Dt. 5 so le-te v *Kompendiju* že oštevilčene. Oklepaje in krepki tisk smo dodali številkam posebej, saj želimo ohraniti celostno podobo diplomskega dela.

³⁶ Hebrejski način branja oziroma pisanja v tej smeri.

kriticizem. Taki znanstveniki³⁷ se sicer ukvarjajo z vprašanji o izvoru, namerah in učinkih, vendar jih že v osnovi nikoli ne kritizirajo. Iz tega razloga zato Clines predlaga branje bibličnih tekstov na način 'od leve proti desni', kar pomeni, da se do vsebine in konteksta kritično opredelimo ter ju ovrednotimo.

V skladu s tem se bomo v nadaljevanju posamezne obravnave nekaterih zapovedi lotili ravno s pomočjo te t.i. metode branja 'od leve proti desni'.

3.2.1 'Ne imej drugih bogov poleg mene!'

Prve tri zapovedi bi lahko v večini različic brez težav združili v eno samo zapoved, kajti v vseh treh bog zapoveduje eno, in sicer svoj božji monopol. On je edini, ne sme se delati rezane podobe in seveda se ga ne sme po 'nemarnem' imenovati. Toda to še ni vse, ne samo, da si skuša zagotoviti mesto edinega boga, za kar bi se po merilih varstva konkurence danes zagotovo znašel v kazenskem postopku, pri tem postreže še s številnimi svarili in opozorili, ki gredo celo tako daleč, da pred njimi niso varni niti otroci. Lahko se namreč zgodi, da so kaznovani za grehe svojih staršev vse tja do četrte generacije. Otroci grešnih staršev tako že v osnovi nikoli ne more biti srečen, pravzaprav najverjetneje niti nima za kaj živeti, kajti bog se je iz svoje maščevalnosti njegovim staršem že vnaprej samovoljno odločil, da bo tudi on trpel. Ne bi bilo morda potem bolje, da se tak otrok sploh ne bi rodil, oziroma bi se grešni starši kar takoj odločili za splav? Če bi bilo to tako, danes svetovna populacija zagotovo ne bi presegala šest milijard prebivalcev.

Pa za trenutek vseeno sprejmimo, da so otroci res kaznovani za grehe svojih staršev, vendar kako je potem mogoče pojasniti naslednji biblični stavek: »Očetje naj ne bodo usmrčeni zaradi sinov in sinovi ne zaradi očetov: vsak naj bo usmrčen za svoj greh« (Dt. 24: 16). Katera božja beseda je torej pravilna, je bog morda senilen, oziroma kako je sploh mogoče, da si taka vsemogočna in nezmotljiva figura, kot je on, ni sposobna zapomniti tega, kar je govorila še pred nekaj trenutki? Smo torej kaznovani za svoje ali grehe staršev? Brez dvoma nima bog s tem nikakršne zveze, tudi senilen najbrž ni, kajti težko bi namreč neki figuri, ki si jo je človek zamislil po svoji podobi, dokazali oziroma pripisali senilnost. Pri takih nasprotujočih si stališčih gre nedvomno za človeško nedoslednost pri vnašanju in urejanju bibličnih tekstov v celoto, kot pa za delo boga. Do sedaj smo namreč ugotovili, da so avtorji, ki so ustvarili

³⁷ Predvsem so to teologi.

peteroknjžje, prihajali iz različnih interesnih skupin in iz različnih časovnih obdobj, zato lahko v skladu s tem brez težav rečemo, da so nedvomno tudi imeli različne predstave o tem, kaj je moralno in kaj ne. Obenem pa ne pozabimo, da so omenjene postave in naredbe nastale znotraj judovske, patriarhalne, družbe, ki se jim po besedah Smrketa (2000, 175) »v samoodtujitvenem obratu daje pečat (avtorstvo) avtoritete nekega vrhovnega bitja (boga), da bi se ta družbena pravila in družbeni odnosi bolj (straho)spoštovali.« Nikakor se nam torej ni treba bati, da bi nas kdor koli kaznoval za grehe naših staršev, v skladu s slovensko ustavo smo namreč lahko kaznovani zgolj za tisto, kar smo sami storili, pa še to takrat, ko nam je krivda sploh dokazana.

V nadaljevanju je videti, da se zapovedi iz katehetskega obrazca v veliki meri nanašajo na Ex. 20 in Dt. 5, toda kam v katehetskem obrazcu je izginila zapoved 'Ne delaj si rezane podobe'? Kako se lahko tako pomembno zapoved, za katero je bog celo zagrozil s smrtjo, kar tako izpusti? Tudi če bi se cerkev zagovarjala, češ da je to zgolj skrajšana verzija in rezana podoba pravzaprav ni izpuščena, potem je smiselno, kot pravi Smrke (2005, 56), da nam ta ista cerkev tudi razloži, kdaj v zgodovini in na katerem mestu je bog dovolil tako 'nemarno' okrajšavo. Vendar pa se ni bati, da bi se RKC zagovarjala s takim argumentom, v *Kompendiju* je glede vprašanja rezane podobe namreč zapisano naslednje:

V Stari zavezi je bilo s to zapovedjo prepovedano upodabljanje absolutno transcendentnega (vse presegajočega) Boga. Izhajajoč iz učlovečenja Božjega Sina je krščansko češčenje svetih podob upravičeno (kakor trdi drugi nicejski cerkveni zbor leta 787), ker temelji na skrivnosti učlovečenega Božjega Sina, v katerem transcendentni Bog postane viden. Ne gre za češčenje podobe, ampak za češčenje osebe, ki je upodobljena: Kristus, Devica Marija, angeli in svetniki (Katekizem katoliške cerkve: Kompendij 2007, 152).

Zanimivo, kako lahko nekdo časti osebo, ne da bi obenem častil podobo, saj oseba brez podobe namreč ne more obstajati. Vendar pa to ni nič takega, če vemo, da je v osmem stoletju potekal boj med ikonoduli³⁸ in ikonoklasti.³⁹ Slednji so prvim očitali, da so njihova dejanja in izjave v nasprotju z božjo zapovedjo, ki prepoveduje delanje rezanih podob, zato so morali na podlagi tega ikonoduli v svojo obrambo iznajti nekakšno teološko oziroma doktrinarno opravičilo. Zmago prvih nad drugimi je pomenila predvsem odločitev 2. nicejskega koncila, ki je podprla t.i. 'delanje rezanih podob' (Smrke 2008). Tozadevno prirejanje t.i. božje besede je torej še en v vrsti dokazov, ki kažejo na to, da človek zato, da bi opravičil ideologijo, svoje

³⁸ Častilci podob.

³⁹ Nasprotniki češčenja podob.

'konstrukte' predstavlja kot voljo boga. S strani nekoga, ki se poslužuje takšnih mehanizmov, je to popolnoma razumljivo, saj bi RKC drugače do danes težko pridobila v svoje vrste približno trideset odstotkov svetovnega prebivalstva.

Konec koncev pa se moramo vprašati še, komu je sploh namenjena zapoved verovanja v enega boga? Claus Westermann jo na primer razume kot univerzalno vseobsegajočo zapoved, namenjeno vsem ljudem ne glede na čas in prostor (Westermann v Clines 1995, 33). Taka teza pa je nedvomno nesmiselna in nereflektirana, če vemo, da je bila prva verzija dekaloga najverjetneje napisana enkrat po razpadu skupne monarhije na Izrael in Judejo, in sicer nekje v devetem stoletju pr. n. š. Zanimivo je, kako je Westermann kar naenkrat pozabil na Staro zavezo, saj je glede na njegove besede mogoče sklepati, da gradi na univerzalističnih težnjah katoliške cerkve kot ene in edine nezmotljive religije. Ne pozabimo namreč, da sta dekalog in z njim omenjena zapoved nastala v parohialni oziroma rodovni skupnosti Judov, zato kot taka ne moreta biti namenjena vsemu človeštvu.

Clines (1995, 41) zaključí, da ima ideja enega boga in zaveze z enim narodom, konotacijo socialne kontrole, zato so po njegovem mnenju prve tri zapovedi namenjene predvsem identitetnim označevalcem. S tem ko se Izraelcem dodeli definicija izbranega naroda, vsi drugi postanejo Drugi. Slednje je zagotovo v korist premožnejšim, ki se bojijo, da bodo ostali brez moči, če obstaja možnost, da pride do socialne spremembe.

3.2.2 'Spominjaj se sobotnega dne in ga posvečuj!'

Zapoved spoštovanja sobotnega dne najdemo v vseh verzijah bibličnega dekaloga, vendar si tudi te med seboj nasprotujejo. Različici iz Ex. 20 in Dt. 5 tako ponujata vsaka svojo razlago, zakaj naj bi nekdo spoštoval sobotni dan. Ex. 20 na primer pravi, da zato, ker je bog v šestih dneh ustvaril svet in sedmi dan počival, zato je blagoslovil sobotni dan in ga posvetil, Dt. 5 pa po drugi strani pravi, da se sobotni dan spoštuje, ker je bog takrat osvobodil Izraelce njihovega suženjstva v Egiptu. Za razliko od obeh je v Ex. 23 zapisano naslednje: »Šest dni delaj, sedmi dan pa počivaj, da si odpočijeta tvoj vol in osel in si oddahneti sin tvoje dekle in tujec!« (Ex. 23: 12). Gary Greenberg (2002, 222) pravi, da je to iz razloga preobremenjene delovne sile še najbolj logična razlaga. Zanimivo različica iz Ex. 34 ne ponudi nobenega pojasnila, zakaj je temu tako. Zato pa se zadnja različica zapovedi, ki jo ponudi RKC ne nanaša več na sobotni dan, temveč na nedeljo. Odgovor, zakaj tako, lahko najdemo v *Kompendiju*. Bojda je to zato,

/.../ ker je nedelja dan Kristusovega vstajenja. Kot "prvi dan tedna" (Mr 16,2), spominja na prvo stvarjenje; kot "osmi dan", dan, ki sledi soboti, pomeni ta dan novo stvarjenje, ki se je začelo s Kristusovim vstajenjem. Nedelja je tako postala za kristjane prvi izmed vseh dni, prvi izmed vseh praznikov: *Gospodov dan*, ko Gospod s svojo veliko nočjo (pasho) dopolnjuje duhovno resničnost judovske sobote in naznanja človekov večni počitek v Bogu (Katekizem katoliške cerkve: Kompendij 2007, 154).

Glede na to, da prav vse različice govorijo o zapovedi, ki prepoveduje delo na sobotni dan (nedeljo v krščanstvu), se Clines sprašuje, v katerem interesu mora biti tak zakon oziroma zapoved. S tem, ko izloči vse skupine, ki po njegovem mnenju s tako prepovedjo nikakor ne morejo biti zadovoljne, ugotovi, da ostane zgolj še urbana elita upravnikov, uradnikov in bogatih trgovcev (Clines 1995, 40).

3.2.3 'Spoštuj očeta in mater, da se podaljšajo tvoji dnevi na zemlji, /.../'

To zapoved lahko najdemo v Ex. 20, Ex. 21, Dt. 5 in katehetskem obrazcu RKC. Christopher Hitchens pravi, da niti ne toliko zaradi njenega dobrega, temveč zato, da se, kot pravi zapoved, tebi podaljšajo dnevi na zemlji (Hitchens 2007, 99). Če je to res, potem gre zagotovo za izjemno egoistično naravnano zapoved. Je po tem takem božja beseda egoistična?

David Clines pravi, da se moramo iz tega razloga vprašati predvsem, komu je ta zapoved prinesla največ koristi. Brez dvoma očetom, saj od te zapovedi ni bilo odvisno zgolj njihovo bodoče fizično preživetje, ampak tudi njihova samozavest, ki se je najbolj odražala v tem, kako bodo zagotovili, da bodo njihovi sinovi spoštovali in nadaljevali najprej družinsko in potem tudi nacionalno tradicijo. Po drugi strani pa omenjena zapoved ni namenjena zgolj zaščiti interesov starejših oziroma očetov, saj na zelo prefinjen način manipulira tudi z mlajšimi. S tem, ko bodo le-ti enkrat ponotranjili zapoved spoštovanja starejših, jih bo nato 'zadel' še drugi del zapovedi. Gotova prihodnost vseh je namreč v tem, da bodo nekoč vsi ostareli. Iz tega razloga je smiselno to zapoved ohranjati tudi mlajšim generacijam (Clines 1995, 36).

Zanimivo, v Ex. 34 ni nikjer zaslediti omenjene zapovedi.

3.2.4 'Ne ubijaj!'

Enako kot prej tudi te zapovedi ni mogoče najti v različici iz Ex. 34. Na njenem mestu, če upoštevamo različici Ex. 20 in Dt. 5, najdemo zapoved, ki se nanaša na praznika prvine žetve in spravljanja pridelkov ob koncu leta. Na mestu, kjer se ta zapoved nahaja v katehetskem obrazcu, pa najdemo v Ex. 34 zapoved o sobotnem dnevu.

V vsakem primeru je ta zapoved še posebej zanimiva, ker je v veliki večini sploh napačno prevedena. Pomen hebrejskega glagola *ratsah* po mnenju nekaterih bibliologov in poznavalcev hebrejščine, ne pomeni ubijati ampak moriti. Iz tega razloga bi bilo primernejše poimenovanje zapovedi z *Ne mori!*. Številni prevodi biblije že zapisujejo 'Ne mori' namesto 'Ne ubijaj'.⁴⁰ Toda tudi tukaj si raziskovalci niso povsem enotni. Nekateri namreč pravijo, da je šlo za nezakonit⁴¹ in ne za kakršenkoli uboj, po drugi strani pa nekateri drugi raziskovalci trdijo, da je šlo za nenameren uboj, vendar pa pri tem pozabljajo omeniti, da se kaj takega v bibliji zgodi le enkrat.⁴² Kako je torej mogoče, da bi en nepredviden dogodek lahko bil podlaga za zapoved, ki jo najdemo kar na treh mestih v bibliji in pozneje še v katehetskem obrazcu RKC? Malo verjetno, prej je šlo za dejanje krvnega maščevanja (Clines 1995, 44; Smrke 2005, 56; Hitchens 2007, 99).

Krvno maščevanje je torej vse prej parohialnega kot univerzalnega pomena, kot tej zapovedi rada pripisuje katoliška cerkev. Ob tem pa ji prišteje še vrsto dodatnih 'umorov', ki nimajo nikakršne zveze s časom nastanka zapovedi, na primer direkten splav, direktno evtanazijo in samomor (Katekizem katoliške cerkve 1993, 569-72).

3.2.5 'Ne prešuštuj!'

'Ne prešuštuj!' se v Stari zavezi pojavi le dvakrat, in sicer v t.i. tradicionalnih verzijah iz Ex. 20 in Dt. 5, kasneje se jima pridruži še katoliška različica. V devteronomični verziji lahko to zapoved celo združimo z deseto zapovedjo, ki prepoveduje želeti si ženo bližnjega, kajti njun pomen je pravzaprav skoraj enak.

Najpomembnejše vprašanje, ki ga ob tem zastavi Clines (1995, 43), je, kdo je glede prešuštvovanja tako zaskrbljen, da bi zato moral obstajati božji zakon? Upravičeno bi lahko

⁴⁰ Med njimi ni slovenskega.

⁴¹ Referenco na to najdemo na primer v Ex. 23: 7

⁴² Dt. 19: 4-5

trdili, da so to poligamisti. Le-ti se namreč bojijo, da bodo med tem, ko se bodo oni ukvarjali z eno izmed žena, druge počele, karkoli bodo hotele, vendar pa gre glavni razlog najverjetneje iskati v dejstvu, da je poligamija odraz bogastva. Clines (prav tam) tako zaključí, da bi se vsak izraelski moški nedvomno počutil osramočenega, če bi neki drugi moški spal z njegovo ženo, vendar so bili najverjetneje predvsem tisti, ki so imeli lastnino, glavni pobudniki božjega zakona, ki tako prešuštvo prepoveduje. Lastnina se namreč deduje po potomcih in zagotovo si nihče ne želi imeti 'kukavice v svojem gnezdu'.

Kot smo do sedaj že večkrat pokazali, je tudi tokrat katoliški cerkvi uspelo parohialni pomen pretvoriti v neko svojo iznakaženo podobo čistosti. RKC tako čistost poimenuje kot uspelo integracijo spolnosti v osebo, kjer spolnost postane resnično človeška le, kadar je na pravilen način zajeta v odnos med osebama. Je neke vrste npravna krepost, celo božji dar (Katekizem katoliške cerkve 1993, 582). Sprevrženost načina zamenjevanja biblične zapovedi se kaže v naslednjem citatu: »Čeprav v svetopisemskem besedilu dekaloga beremo: 'Ne prešuštuj' (2 Mz 20,14), izročilo Cerkve sledi v celoti vsem npravnim naukom Stare in Nove zaveze in razume šesto božjo zapoved tako, da zaobseže vse grehe zoper čistost« (Katekizem katoliške cerkve: Kompendij 2007, 163).

Ne pozabimo, Ex. 34 te zapovedi ne omenja.

3.2.6 'Ne kradi!'

Enako kot v Devteronomiju glede prešuštva je tudi v Ex. 20 mogoče najti dve podobni zapovedi. Osmá zapoved je torej tako ali tako poimenovana 'Ne kradi!', deseta pa prepoveduje želei si hiše bližnjega, seveda se to nanaša tudi na vse, kar pride z njo. Glede na to, da je njun pomen v veliki meri soroden, nas tudi tukaj ni treba preveč skrbeti, če ti dve zapovedi štejjemo kar za eno. Drugače je omenjeno zapoved mogoče najti še v Dt. 5 in seveda v katehetskem obrazcu RKC.

Kot smo se do sedaj spraševali, komu take zapovedi najbolj koristijo oziroma kdo bi si najbolj želel, da bi dobile naziv 'božjega zakona', je smiselno enako storiti tudi na tem mestu. Ni treba veliko razmišljati, saj že samo besedilo zapovedi obeh bibličnih verzij ponudi neposreden odgovor. Gre namreč za človeka, ki je dovolj bogat, da si lahko privošči hišo, deklo in hlapca, brez dvoma pa tudi vola in osla. Nedvomno torej za pripadnika premožnejšega sloja družbe (Clines 1995, 42).

Kot zanimivost naj velja, da če to zapoved oziroma deseto zapoved iz Dt. 5, ki se nanaša na hlepenje po lastnini drugega, primerjamo z zapovedjo iz Ex. 34, potem je jasno, katera zapoved 'zмага'. Nedvomno zapoved iz Ex. 34: 26: »Ne kuhaj kozliča v mleku njegove matere!«

3.3 Bližnji

Celostna analiza zapovedi in podatkov, ki jih le-te ponujajo, po Clinesovih besedah tako ponudi odgovor, na koga se zapovedi dejansko nanašajo. Naslovnik je tako

posameznik, moški, Izraelec, zaposlen, lastnik hiše, poročen, dovolj star, da ima zaposlene otroke, vendar dovolj mlad, da ima še živeče starše, živi v 'mestu', dovolj bogat, da poseduje vola, osla in sužnje, dovolj pomemben, da je lahko poklican kot priča v tožbi. Je človek, ki je sposoben zagrešiti in najbrž tudi v skušnjavi, da bi zagrešil vse kar je tukaj /v dekalogu, op. S.D./, prav verjetno pa tudi, da bo ignoriral vse kar je tukaj, če mu ni zapovedano držati se /zapovedi, op. S.D./ (Clines 1995, 34).

Na kratko bi lahko kdo rekel, da gre torej za plešastega mestnega izraelskega moškega, ki se srečuje s krizo srednjih let, prekomerno telesno težo in je v nevarnosti, da bi morda izgubil vero, še doda Clines (prav tam).

Vsi ostali⁴³ sicer niso popolnoma prezrti, vendar je jasno, da se dekalog nanje nanaša zgolj posredno, oni nikakor niso in nikoli ne bodo mogli postati 'bližnji'. Celotno besedilo dekaloga se po Clinesovih (1995, 35) besedah tako pretvarja, da je vsa skupnost sestavljena zgolj iz 'bližnjih', torej moških z določenimi sredstvi in z bolj ali manj enakovrednim statusom.

3.4 Paradoks sodobnega sklicevanja na dekalog

Sodobno sklicevanje na dekalog kot t.i. božjo besedo je v veliki meri nedvomno paradoksalno. Ugotovili smo namreč, da že v samem peteroknjižju ni nekega soglasja, katera različica in katere zapovedi so prave, zadnja oziroma katoliška, pa pri tem tudi nič kaj ne

⁴³ Ženske, tujci, sužnji, otroci, neporočeni, ostareli starši, invalidi, berači, begunci, dnevi delavci in mestni reveži (Clines 1995, 35).

pomaga. Tako kot ostale, tudi ta ni popolnoma enaka kateri izmed drugih. Vendar, kot rečeno, to danes za RKC ne predstavlja nikakršnih težav.

Iz tega razloga si je smiselno ogledati, kakšna je pravzaprav zavest vernikov glede dekaloga. Leta 1982 je bil v okviru raziskave World Values Survey v vprašalnike nekaterih držav vključen tematski sklop, s katerim so raziskovalci želeli preveriti, kako ljudje sprejemajo posamezne zapovedi. Preden nadaljujemo, je potrebno na tem mestu takoj izpostaviti, da je bila že sama izvedba raziskave v marsičem nereflektirana. Po eni strani so raziskovalci skušali izmeriti, kako ljudje sprejemajo posamezne zapovedi, po drugi strani pa niso izpostavili dejstva, da pravzaprav gre za zapovedi, kot si jih predstavlja večina krščanskih cerkva. Biblični kontekst, v katerem so le-te nastale, kot da ne obstaja. Ali so raziskovalci to dejstvo namerno zanemarili, ne vemo. Zagotovo pa vemo, da omenjeni sklop vprašanj ni predvidel vprašanja, kjer bi se lahko izpraševanci izrekli o tem, ali menijo, da so bile omenjene zapovedi resnično neposredno razodete od boga. Starozavezni etični kodeks, ki je imel v kontekstu svojega nastanka prej parohialne značilnosti, je tudi tukaj postal merilo za neko univerzalno versko etiko.

Na podlagi tega, rezultati odgovorov, pridobljenih s tem tematskim sklopom, pravzaprav ne morejo in ne smejo predstavljati neke veljavne reference.

4 SKLEP

Kot že rečeno, lahko danes znanost religije obravnava zgolj na podlagi enega izhodišča, se pravi, z vidika religij, kot človekovega proizvoda. V skladu s to tezo smo si na začetku pričujočega dela, tudi zastavili omenjena raziskovalna vprašanja. Sedaj, ob koncu, pa si lahko ogledamo ugotovitve.

Kako znanost demistificira t.i. božje avtorstvo biblije? Verske avtoritete so dolga leta uspešno preprečevale kakršnokoli kritično obravnavo biblije, vendar pa slednje še ne pomeni, da so se s tem vsi strinjali. Ravno nasprotno, počasi, vendar vedno bolj vztrajno, so se pojavljali misleci in znanstveniki, ki niso mogli več slepo sprejemati vsega, kar so verske avtoritete 'prodajale' kot absolutno božjo resnico. Seveda sprva niso kar takoj zavrnilo božjega obstoja, so pa nedvomno začeli izražati dvom v nekatere izmed božjih razodetij. Na primer, del biblije predstavlja tora, ki jo nekateri poimenujejo tudi Mojzesovo peteroknjižje oziroma pentatevh, za katerega se, kot že ime pove, predpostavlja, da ga je napisal sam Mojzes. Pustimo ob strani, da zaenkrat ni nobenega pravega dokaza, da je Mojzes resnično bil zgodovinska osebnost. Vse kar vemo so zgolj biblična pričevanja. Tisto, kar je zmotilo prvotne in tudi nadaljnje raziskovalce omenjenih knjig, ter jih vzpodbudilo k nadaljnjemu raziskovanju, je bilo predvsem vprašanje različnih neskladij. Na primer, kako je možno, da oseba, ki piše knjigo (ali pet knjig), na nekaterih mestih uporablja en stil pisanja, spet na drugem pa drug? Ali, kako lahko na nekaterih mestih poimenuje kraje z enim imenom, na drugem pa spet z drugim? Zanimivo je tudi, zakaj neki bi samostojen avtor v svojem opusu en dogodek opisal štirikrat in to zmeraj drugače? Preprost odgovor, za katerega najbrž ni potrebno biti preveč šolan, bi seveda bil, da po vsej verjetnosti ne gre za enega avtorja. Kljub vsej preprostosti pa vse do dvajsetega stoletja raziskovalcem tovrstnih vprašanj ni bili ravno najbolj prijetno. V najboljšem primeru so njihova dela pristala na *Seznamu prepovedanih knjig*, v najslabšem pa so lahko bili celo ob življenje. Ne glede na to, pa njihov prispevek k znanstvenemu preučevanju biblije (in tudi religije) ni zanemarljiv. Ne samo, da so uspeli dokazati, da večina knjig, ki jih verske avtoritete pripisujejo določenim bibličnim osebnostim, tem sploh ne pripada, ugotovili so tudi, da nastanek le-teh ni odvisen od nikakršnega božjega posredovanja. Ves namen teh in drugih verskih spisov je v legitimiranju oblasti, pri čemer se božjo besedo in boga predstavlja kot sredstvo legitimacije.

Kakšno je ozadje zgodbe o dekalogu? Dekalog je vsekakor ena izmed vidnejših zgodb, ki služijo ohranjanju verskih tradicij s tem, ko se sklicujejo na božje ime oziroma, kar boga.

Mistificiranje zgodbe na način, da je bog Mojzesu osebno predal in razodel dekalog, je torej točno to. Božjo besedo se bo menda res spoštovalo. Vendar pa je, kot že rečeno, t.i. Mojzesovo peteroknjižje polno neskladij in v skladu s tem tudi zgodba o dekalogu prav nič ne zaostaja. Najdemo lahko kar štiri različice zapovedi, ki so si med seboj le malo podobne. Nekje jih je bog najprej na glas razodel celotnemu izraelskemu ljudstvu, spet drugje jih je s prstom vklesal v kamen in nato predal Mojzesu, še naprej jih je Mojzesu samo razodel, ta pa jih je potem sam vklesal oziroma zapisal in tako dalje. Kot da štiri različice že same po sebi niso dovolj, jim je RKC skozi zgodovino dodala še svojo, ki se prav tako ni povsem istovetna z drugimi. Ne glede na to, pa se še danes po približno tisoč letih počasnega, a, kot rečeno, nič manj pomembnega, demistificiranja božje besede, najdejo številni religijski apologeti, ki skušajo na vsak način obraniti vtis te t.i. božje razodetosti. Ni kaj, nihče se rad ne odreče t.i. 'koritu'.

Ali imajo ugotovitve s katerimi potreže znanost sploh kakšen vpliv na stališča vernikov glede avtorstva dekaloga? Kljub znanstvenim ugotovitvam, da obstaja kar pet različic dekaloga, ki si med seboj v marsičem tudi nasprotujejo, pa vendarle javnost takim spoznanjem nekako ne pripisuje posebne teže. Vzrokov za to je lahko več. Eden takih je na primer dejavnik socializacije. Posamezniki se namreč rodijo v neko tradicijo, v nek verovanjski sistem, ki jim ga posredujejo, najprej starši, kmalu zatem pa še verske avtoritete tistega območja. Vendar je naša predpostavka, da glavni vzrok ne tiči v instituciji družine in religije, temveč v posamezniku samem. Na primer, povprečen vernik, ki se bogoslužja udeležuje zgolj ob večjih praznikih največkrat ne pozna vsega ozadja, pozna le tisto, kar ga (na)učijo verske avtoritete. V skladu s prisposodbo o 'koritu' pa od njih ne bo prejel celotnega znanja, temveč zgolj informacije, ki ohranjajo t.i. začaran krog slepega sledenja. Dokler torej vsak pri sebi ne bo začel dvomiti v besede teh t.i. 'pastirjev', tako dolgo bodo lahko znanstveniki dokazovali takšna ali drugačna religijska neskladja, ne da bi se to posebej odražalo na večinskem verovanju posameznikov.

Kljub temu, da se zavedamo, da se na vprašanja ne odgovarja z vprašanji, vendar bi se odgovor za primer, če bi pričujoče diplomsko delo prebral kakšen religijski apologet in bi nas morebiti želel povprašati, v čem je naša vera, da se počutimo tako kompetentne zagovarjati teorijo o človeškem avtorstvu biblije, saj originalni dokumenti ne obstajajo ... Dragi apologet, mar po tem takem tudi vaša vera ne temelji na dokumentih, ki jih pravzaprav še nihče ni dejansko videl?

5 LITERATURA

Clines, David J. A. 1995. The Ten Commandments, Reading from Left to Right. V *Interested Parties: The Ideology of Writers and Readers of the Hebrew Bible*, ur. David J. A. Clines in Philip R. Davies, 26-45. Sheffield: Sheffield Academic Press.

Finkelstein, Israel in Neil Asher Silberman. 2002. *The Bible Unearthed*. New York: Touchstone

Friedman, Richard E. 1997. *Who Wrote the Bible?* New York: HarperCollins Publishers.

Greenberg, Gary. 2002. *101 Myths of the Bible: How Ancient Scribes Invented Biblical History*. Illinois: Sourcebooks.

Hitchens, Christopher. 2008. *God is not Great*. London: Atlantic Books.

McKinsey, Dennis C. 1995. *The Encyclopedia of Biblical Errancy*. Amherst, New York: Prometheus Books.

Rode, Franc. 2010. Pridiga na predvečer praznika Marijinega vnebovzetja. Nova Štifa, 14. avgust. Dostopno prek: <http://radio.ognjisce.si/sl/109/aktualno/2159/> (1. september 2010).

Slovenska škofovska konferenca. 1993. *Katekizem katoliške cerkve*. Ljubljana: Ljudske pravice.

--- 2007. *Katekizem katoliške cerkve: Kompendij*. Ljubljana: Družina.

Smrke, Marjan. 2000. *Svetovne religije*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

--- 2005. Strašilo desetih božjih zapovedi. *Emzin* 15 (1-2): 55-58.

--- 2008. Zapiski s predavanj. Ljubljana, 29. februar.

Svetopisemska družba Slovenije. 2006. *Biblija.net – Sveto pismo na internetu*. Dostopno prek: <http://www.biblija.net/biblija.cgi?l=sl> (1. september 2010).

Pritchard, James B., ur. 1990. *Biblijski atlas*. Ljubljana: Cankarjeva založba.